Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 3 (1938)

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1934-1936), Περίοδος Γ'

Περί των εν ταις ιεραίς ημών ακολουθίαις του
εσπερινού και του όρθρου ευχών

Αρχιμ. Ευάγγελος ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

doi: [10.12681/dchae.1390](https://doi.org/10.12681/dchae.1390)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Α. Ε. (2013). Περί των εν ταις ιεραίς ημών ακολουθίαις του εσπερινού και του όρθρου ευχών. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 3, 33-68. <https://doi.org/10.12681/dchae.1390>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Περί των εν ταις ιεραῖς ημῶν ακολουθίαις του
εσπερινού και του ὁρθρου ευχών

Αρχιμ. Ευάγγελος ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1934-1936), Περίοδος Γ' • Σελ. 33-68

ΑΘΗΝΑ 1938

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ὑπὸ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΙΕΡΑΙΣ ΗΜΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΙΣ ΤΟΥ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΡΘΡΟΥ ΕΥΧΩΝ

Προεισαγωγικά. Ἐν ταῖς ἱ. ἡμῶν ἀκολουθίαις τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὁρθρου ἀπαντῶσιν, ὡς γνωστὸν, εὐχαί τινες, ἀναγινωσκόμεναι πᾶσαι μυστικῶς παρὰ τοῦ ἱερέως, μετὰ τῆς ἐξῆς διαφορᾶς μόνον, ὅτι, ἐξαίρεσει μιᾶς μόνον ἀναγινωσκομένης ἔσωθεν τοῦ ἱ. βήματος ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ κατὰ τὸν οἰκεῖον χρόνον ἑκατέρας τῶν ἀκολουθιῶν τούτων¹⁾, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀναγινώσκονται ἔξωθεν αὐτοῦ καὶ ἔμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν παρὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἑναρξιν σχεδὸν τῶν ἀκολουθιῶν τούτων, καὶ εἰδικώτερον ἀναγινώσκονται αἱ μὲν τοῦ ἑσπερινοῦ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἢ τὴν ψαλμωδίαν²⁾ τοῦ **προοιμιακοῦ** λεγομένου ψαλμοῦ (=τοῦ 103 ψ.), αἱ δὲ τοῦ ὁρθρου κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑξαψάλμου³⁾. Περὶ τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας τῶν εὐχῶν, τῶν ἔξωθεν δηλαδὴ τοῦ βήματος ἀναγινωσκομένων, θέλομεν διαλάβει κυρίως ἐνταῦθα, καταδεικνύοντες, ὅτι αὗται ἀποτελοῦσιν ἑτερογενῆ στοιχεῖα ἐν τῷ νῦν ὁργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο οὐ μόνον ὁ πλημμελὴς τρόπος τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν σήμερον ἐν μυστικότητι καὶ ἡ πλημμελὴς θέσις αὐτῶν ἐν τῷ νῦν ὁργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἡ δι' ὅλης τῆς παραδόσεως διήκουσα ἀστάθεια ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ ὁργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν καὶ ἡ διακύμανσις ὡς πρὸς τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἐξονομασίαν αὐτῶν. Διαιροῦμεν τὴν μελέτην εἰς δύο μέρη. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ προσπαθοῦμεν νὰ καταδείξωμεν τὸ ἑτερογενὲς ἐκ τοῦ ἀπροσαρμόστου αὐτῶν ἐν τῷ νῦν τύπῳ τῶν ἀκολουθιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐμφανίζονται αὗται ὡς ξένα μέλη, ὡς συνάγεται ἐκ τε τῆς πλημμελοῦς ἀναγνώσεως καὶ

1) Αὕτη εἶναι ἡ εὐχή τῆς κεφαλολοκλίσιας ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀκολουθίαις.

2) Ὁ προοιμιακὸς κατὰ μὲν τὰς καθημερινὰς πάντοτε ἀναγινώσκεται, κατὰ δὲ τὰς ἑορτὰς - κῖα μάλιστα ὅταν γίνηται ἀγρυπνία - ἐν μέρει μὲν ἀναγινώσκεται, ἐν μέρει δὲ ψάλλεται, ἀρχομένης τῆς ψαλμωδίας ἀπὸ τοῦ στίχου: Ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα - ἴδε εὐχολόγιον, σ. 4 καὶ 5.

3) Ἰδε εὐχολόγιον, σ. 10 καὶ 26.

Θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ νῦν ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν καὶ ἐκ τῆς ἐπι-
κρατούσης ἐν τῇ παραδόσει ἀοριστίας καθόλου ὡς πὸς τε τὸν ἀριθμὸν,
τὴν θέσιν καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὸν ἀρχικὸν
τύπον τῶν ἀκολουθιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ συμφυῶς ἀνεβλάστησαν καὶ ἐξ
οὗ παρελήφθησαν αἱ εὐχαὶ αὗται.

Εἰς τὴν τυχὸν ἀπορίαν, διατί ἐπιχειρεῖται ἐνταῦθα ἡ συνεξέτασις
τῶν εὐχῶν δύο κεχωρισμένων ἀπ' ἀλλήλων ἀκολουθιῶν, ἀπαντῶμεν,
διότι αἱ ἀκολουθίαι αὗται, παρὰ τὴν διαφορὰν τῶν καθ' οὓς τελοῦνται
χρόνων—ἡ μὲν κατὰ τὸ ἑσπέρως, ἡ δὲ κατὰ τὴν πρωΐαν—ἀφ' ἑνὸς μὲν
παρουσιάζουσι καταπληκτικὴν ὁμοιογένειαν καὶ ὁμοιομορφίαν—ὡς ἔχου-
σαι κοινὴν τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ α'. μέρους τῆς θείας λειτουργίας, τοῦ
συνήθως ὡς λειτουργίας τῶν κατηχουμένων χαρακτηριζομένου, κατὰ τὸν
τύπον τοῦ ὁποίου καὶ ἔχουσι διαμορφωθῆ ἀρχικῶς—ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔ-
χουσιν ὑποστῆ ἐν τῇ παρόδῳ τῶν χρόνων τὴν αὐτὴν τύχην καὶ τὰς αὐ-
τὰς μεταβολάς.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνήπτυξιν τῆς ὡς ἀνωτέρω διατυ-
πωθείσης κυρίας ἡμῶν Θέσεως, θεωροῦμεν ἐπάναγκες, πρὸς εὐχερεστέραν
παρὰ τῶν ἀναγνωστῶν παρακολούθησιν τῶν λεγομένων ἡμῶν, νὰ πα-
ραθέσωμεν πρότερον τὰς ἐν λόγῳ εὐχάς, δηλοῦντες ἀπλῶς τὰς ἀρκτικὰς
καὶ τελικὰς αὐτῶν φράσεις.

Εὐχαὶ τοῦ ἑσπερινοῦ.

α'. Κύριε οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων.. "Ὅτι πρέπει σοι
πᾶσα δόξα....

β'. Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης ἡμᾶς... "Ὅτι σὸν
τὸ κράτος....

γ'. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, μνήσθητι ἡμῶν.... "Ὅτι ἀγα-
θὸς καὶ φιλόανθρωπος.....

δ'. 'Ὁ τοῖς ἀσιγήτοις ὕμνοις καὶ ἀπαύστοις....
"Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα....

ε'. Κύριε Κύριε, ὁ τῇ ἀχράντῳ σου παλάμῃ.....
'Ελέει καὶ οἰκτιρμοῖς.....

στ'. 'Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ θαυμαστός.... "Ὅτι σὺ εἶ
Θεὸς ἡμῶν.....

ζ. ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, ὁ μόνος ἔχων....

“Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος... ..

Πλὴν ὁμως τῶν ἀνωτέρω εὐχῶν, τῶν ἀναγραφομένων ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τῶν ἀναγινωσκομένων ἀθρόως κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ προοιμιακοῦ, ἀπαντῶσι τρεῖς ἕτεροι εὐχαὶ ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ. Ἐκ τούτων αἱ μὲν δύο πρῶται, φερόμεναι ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τῆς ἀκολουθίας καὶ ὡς εὐχαὶ τῆς εἰσοδου χαρακτηριζόμεναι, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: ἡ μὲν α' Ἑσπέρας καὶ πρωΐ.... ὅτι πρέπει σοι...., ἡ δὲ β'. Εὐλογημένη ἡ εἰσοδος, ἡ δὲ γ', φερόμενη περὶ τὸ τέλος περίπου τῆς ἀκολουθίας καὶ ὡς εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας χαρακτηριζόμενη, ἀρχεται διὰ τῶν λέξεων· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας, οὐρανοῦς..., λήγει δὲ εἰς τὴν πρότασιν, Εἴη τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου... Κατὰ ταῦτα τὸ σύνολον τῶν εὐχῶν τοῦ ἑσπερινοῦ ἀνέρχεται εἰς 10, ἥτοι α'—ζ' αἱ ὡς ἀνωτέρω ἀναγραφεῖσαι, ἡ' Ἑσπέρας καὶ πρωΐ.—θ' ἡ Εὐλογημένη ἡ εἰσοδος..—καὶ ι' ἡ Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας..

Εὐχαὶ τοῦ ὁρθρου.

α'. Εὐχαριστοῦμέν σοι Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν.....

“Ὅτι πρέπει σοι....

β'. Ἐκ νυκτὸς ὁρθρίζει τὸ πνεῦμα ἡμῶν... “Ὅτι ἡ ἐλόγηται καὶ δεδόξασται....

γ'. Ἐκ νυκτὸς ὁρθρίζει τὸ πνεῦμα ἡμῶν.. “Ὅτι σὸν τὸ κράτος....

δ'. Δέσποτα ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος.... “ἵνα σεσωσμένοι ψυχῇ τε....

ε'. Ἀγαθῶν θησαυρὲ, πηγὴ ἀένναος... “Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν.....

στ'.) Εὐχαριστοῦμέν σοι Κύριε ὁ Θεός... Σὺ γὰρ εἶ ὁ βασιλεύς.....

ζ'. ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ.. Εἴη τὸ κράτος τῆς Βασιλείας..

η'. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν τοῦ ὑπνου ραθυμίαν.. “Ὅτι ἡ ἐλόγηται τὸ πανάγιόν σου ὄνομα....

θ'. Λάμπρον Δέσποτα φιλάνθρωπε... “Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἁγιασμός ἡμῶν....

ι'. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ τὴν διὰ μετανοίας ἄφεσιν.... Ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς....

ια'. ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὰς νοεράς καὶ λογικὰς.... "Ὅτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι αἱ Δυνάμεις...
ιβ'. Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν.. "Ὅτι σὺ εἶ
ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Πλὴν τῶν εὐχῶν τούτων τῶν ἐπισεσωρευμένων ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας καὶ τῶν ἀναγινωσκομένων κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑξαψάλμου, ἀπαντᾷ περὶ τὸ τέλος περίπτου τῆς ἀκολουθίας ἑτέρα τις εὐχή, ἣτις, χαρακτηριζομένη ὡς εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας, ἔχει ὡς ἑξῆς· Κύριε ἅγιε, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν.... Σὸν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐλεεῖν..... Σύνολον κατὰ ταῦτα εὐχῶν τοῦ ὁρθρου 13, ἦτοι α'—ιβ' αἱ ὡς ἀνωτέρω, ιγ' τί δὲ ἡ τῆς κεφαλοκλισίας.

Ἐπανερχόμενοι νῦν ἐπὶ τῆς θέσεως ἡμῶν, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι αἱ ὡς ἀνωτέρω εὐχαὶ ἐμφανίζονται ὡς ξένον τι σῶμα ἐν τῷ ὀργανισμῷ τοῦ ἐν χρήσει τύπου τῶν ἀκολουθιῶν, ὡς μαρτυροῦσιν Α'. ὁ πλημμελὴς τρόπος τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἡ πλημμελὴς καθόλου θέσις αὐτῶν ἐν τῷ νῦν ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν—Β' ἢ ἐν τῇ παραδόσει διακύμανσις καθόλου ὡς πρὸς τὸν τε ἀριθμὸν, τὴν θέσιν καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν.

Α' Ὁ πλημμελὴς τρόπος τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἡ πλημμελὴς καθόλου θέσις αὐτῶν ἐν τῷ νῦν ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν.

1ον) Ὡς πρὸς τὸν πλημμελὴ τῆς ἀναγνώσεως τρόπον παρατηροῦμεν, ὅτι αἱ εὐχαὶ αὗται ἐκ παρανοήσεως ἀναγινώσκονται μυστικῶς καὶ οὐχὶ εἰς ἐπήκοον πάντων. Ὁ ἱερεὺς, χρησιμεύων κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀντίληψιν ὡς μεσίτης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἐκκλησιαζομένων, ἀναφέρει τὰς τούτων εὐχὰς καὶ δεήσεις πρὸς τὸν Θεὸν, ἀλλ' ἡ ἀναφορὰ αὕτη δὲν πρέπει νὰ γίνηται μυστικῶς, ἀλλ' ἐκφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων. "Ὅτι οὕτως δεόν νὰ γίνηται ἡ ἀναφορὰ αὕτη, νοεῖται οἰκοθεν, μαρτυρεῖται δὲ καὶ ἐξ ἀναλόγων συγχρόνων ἔτι παραδειγμάτων, καθ' ἃ αἱ εὐχαὶ ἀναγινώσκονται εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ μεγαλοφώνως. Ὑπενθυμίζομεν ἐν πρώτοις τὴν ἐπὶ τῶν μετανοούντων εὐχήν· Ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν... 1), ἣτις ἀναγινώσκεται ἐκφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον. Τὴν αὐτὴν σύστασιν ποιεῖται περαιτέρω τὸ εὐχολόγιον καὶ διὰ τὰς εἰς πᾶσαν ἄρὰν καὶ ἀφορισμὸν συγχωρητικὰς εὐχὰς ἐν σελ. 226, ἐνθα λέγεται· «ἰστέον δὲ, ὅτι αἱ παροῦσαι εὐχαὶ ἀναγινώσκονται οὕτως... ὁ ἀρχιερεὺς κλίνας τὸ γόνυ ἐκφωνεῖ ταύτας μεγαλοφώνως μετὰ κατανύξεως καὶ δακρύων...»—Καθόλου δὲ πᾶσαι αἱ εἰς διαφόρους περιστάσεις εὐχαὶ τοῦ εὐχολογίου, οἷον ἐπὶ εὐλογίῃσι ἄρτου, οἴνου, ἀμπέλου, οἴκου, βαΐων κλπ., ἀναγινώσκονται

1) Ἴδε ταύτην ἐν τῷ εὐχολογίῳ σ. 224 ἐξ.

ἐκφώνως. Τὴν αὐτὴν δὲ τάξιν παρατηροῦμεν ἐπικρατοῦσαν καὶ κατὰ τὴν τέλει τὸν τόσον τελετῶν τινων, ὅπως τοῦ ἁγίου Ἐλαίου, τοῦ μικροῦ καὶ μεγάλου ἁγιασμοῦ, τοῦ ἱεροῦ Νιπτῆρος, τῶν νεκρωσίων, ὅσον καὶ μυστηρίων, οἷα τὰ τοῦ ἄρραβῶνος καὶ τοῦ στεφανώματος. Ἐπικαλούμεθα τέλος συγγενέστερά τινα παραδείγματα, οἷα εἶναι αἱ ἀκολουθίαι οὐ μόνον τῶν καθ' ἡμέραν μεσονυκτικῶν καὶ ὥρῶν, ἐν αἷς αἱ οἰκεῖαι αὐτῶν εὐχαὶ ἀναγινώσκονται πάντοτε ἐκφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκολουθία—κατ' ἐξοχὴν μάλιστα αὕτη— τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ αἱ εὐχαὶ τῆς γονυκλισίας ἀναγινώσκονται ἄχρι σήμερον μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων¹⁾. Τὸ τελευταῖον π. δ. εἶναι ἐπὶ τοσοῦτω μᾶλλον ἰσχυρότερον, καθ' ὅσον αἱ πλείους τῶν εὐχῶν τούτου, 4 ἐκ τῶν 7, εἶναι εἰλημμένα εἴτε ἐκ τοῦ ἑσπερινοῦ εἴτε ἐξ ἄλλων ὁμοειδῶν ἀκολουθιῶν²⁾. Ἐρωτᾶται ὅθεν, τίς ὁ λόγος, δι' ὃν αἱ αὐταὶ εὐχαὶ ἐν μὲν τῇ μιᾷ ἀκολουθίᾳ ἐπιβάλλεται νὰ ἀναγινώσκονται ἐκφώνως, ἐν δὲ τῇ ἄλλῃ μυστικῶς, ἐφόσον τὸ περιεχόμενον τῶν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιπτώσεσιν εἶναι τὸ αὐτὸ ἀκριβές; Ἡμεῖς εἰς ἀπάντησιν οὐδένα ἄλλον εὐρίσκομεν λόγον ἐκτὸς τοῦ τῆς παρεξηγήσεως. Λείψανον τέλος τῆς ἀρχαιοτάτης πράξεως, ἥτις ἐξεφώνει εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ τὰς ὡς ἀνωτέρω εὐχὰς τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὁρθρου, διεσώθη ἄχρι καὶ σήμερον ἐν τοῖς λεγομέναις ἐκφωνήσεσιν, αἵτινες ἀπαγγέλλονται μεγαλοφώνως παρὰ τοῦ ἱερέως· εἶναι δὲ αἱ ἐκφωνήσεις αὗται οὐδὲν ἕτερον ἢ αἱ τελευταῖαι προτάσεις ἢ τὰ ἀκροτελεύτια τῶν εὐχῶν. Οὕτω ἡ μετὰ τὰ Εἰρηνικὰ ἐκφωνήσις, "Ὅτι πρέπει σοι πάσα δόξα...", εἶναι τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς α'. εὐχῆς τοῦ ἑσπερινοῦ, Κύριε οἰκτίρμων· ἡ τὴν μικρὰν συναπτὴν, τὴν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ καθίσματος τοῦ ψαλτῆρος γινομένην, ἀκολουθοῦσα ἐκφωνήσις, "Ὅτι σὸν τὸ κράτος...", εἶναι τὸ ἀκροτε-

1) Ἴδε διάταξιν ταύτης ἐν σελ. 369 τοῦ εὐχολογίου, ἐνθα ἀναγινώσκουμεν: «Καὶ ἡμῶν κλινόντων τὰ γόνατα... ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς τὰς εὐχὰς μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων».

2) Οὕτω, ἡ β' εὐχὴ τῆς α' στάσεως τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς ἡ Εὐλογητὸς εἰ Κύριε, Δέσποτα Παντοκράτωρ..., ἀπαντᾷ μετὰ τῶν εὐχῶν τῶν μικρῶν ἀντιφώνων τοῦ ἑσπερινοῦ, κατέχουσα τὴν α' θέσιν τούτων, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἐκ τῶν δύο πάλιν εὐχῶν τῆς β' στάσεως, ἡ μὲν α', Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν..., εἶναι διαπλάτυσις τῆς ἐν τῷ μεσῳρίῳ τῆς Γ' ὥρας ἀπαντώσης συντομωτέρας (ἴδε εὐχολόγιον σελ. 103), ἡ δὲ β', Κύριε ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς..., εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ μεγάλου ἀποδείπνου (ἴδε εὐχολόγιον σ. 181). Ἡ β' πάλιν εὐχὴ τῆς γ' στάσεως, Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, εἶναι ἡ γ' εὐχὴ τῶν μικρῶν ἀντιφώνων τοῦ ἑσπερινοῦ, ἡ ὡς εὐχὴ τοῦ Τρισαγίου φερομένη ἐνταῦθα, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω, ἡ δὲ γ' εὐχὴ τῆς αὐτῆς στάσεως, Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ ὑψιστος... φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον..., εἶναι ἡ ζ' εὐχὴ τοῦ ἑσπερινοῦ κατὰ τὴν ἀρίθμησην τοῦ εὐχολογίου ἡμῶν.

λεύτιον τῆς β'. εὐχῆς τοῦ ἑσπερινοῦ, Κύριε μὴ τῷ Συμφῶσου ἐλέγξης. Θὰ ἦτο λοιπὸν τελείως ἀκατανόητον αἱ αὐταὶ εὐχαὶ νὰ ἐκφωνῶνται μὲν μεγαλοφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς, ν' ἀναγινώσκωνται δὲ μυστικῶς κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑσπερινοὺς τοῦ ἔτους· ἔτι δὲ ἀκατανοητότερον νὰ ἐπιτρέπῃται μὲν νὰ ἐκφωνῶνται μεγαλοφώνως τὰ ἀκροτελεύτια αὐτῶν, τὰ ἀποτελοῦντα συνήθως τὸ αἰτιολογικὸν μέρος αὐτῶν, ν' ἀπαγορεύῃται δὲ ἡ μεγαλοφώνως ἀνάγνωσις τοῦ πρὸ τούτων μέρους τῶν εὐχῶν, τοῦ περιχέοντος τὰ αἰτιολογούμενα στοιχεῖα.

Ἐρωτᾶται νῦν, τίς ὁ λόγος τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ παλαιοῦ καὶ ἀρχικοῦ τρόπου τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν μεγαλοφώνως καὶ εἰς ἐπήκοον πάντων, τῆς ἐπιβολῆς δὲ τῆς σιωπηρᾶς καὶ μυστικῆς αὐτῶν ἀναγνώσεως;

Εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἐρωτήματος τούτου ἡδύνατό τις ἴσως νὰ ἰσχυρισθῇ ἐπίδρασιν τινὰ καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τῆς ἐπικρατησάσης τυχὸν μυστικῆς ἢ συμβολικῆς τάσεως καθόλου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν. Ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς, ὅπου τὰ πράγματα βοῶσιν οἷονεὶ φωνὴν ἀφίεντα, παρέλκει τελείως ἡ ἐπίκλησις μεταφυσικῶν ἢ σκοτεινῶν λόγων πρὸς ἐξήγησιν τῶν αὐτοσηγήτων καὶ προδήλων. Ἐκ τῆς ἐν τῇ παραδόσει παρατηρουμένης ἀσταθείας ὡς πρὸς τὴν θέσιν, τὴν ὀνομασίαν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐχῶν τούτων, καθ' ἣν ἄλλοτε μὲν ἀπαντῶσιν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις πλείονες, ἄλλοτε δὲ ἐλάχισται εὐχαί, κατερχομένου μάλιστα τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν μέχρις ἔτι μιᾶς ἢ δύο, ἄλλοτε ἐν ταύτῃ καὶ ἄλλοτε ἐν ἐκείνῃ τῇ θέσει, ἄλλοτε δὲ πάλιν ἀποκαλοῦνται οὕτως καὶ ἄλλοτε ἑτέρως, συνάγεται σαφῶς, ὅτι δὲν ἐξελήφθησαν αὐταὶ ὡς ζωντανά, πραγματικὰ καὶ ἀπαραίτητα μέλη ἐν τῷ σημερινῷ τύπῳ τῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλ' ὡς τινὰ περιττὰ ἢ νεκρά, περὶ ὧν ἡυρίσκετό τις εἰς ἀπορίαν, τί περὶ αὐτῶν ἔπρεπε νὰ γίνη. Συνειδητὴ ἡ ἀσυνειδήτος λοιπὸν ἐπίδρασις τῆς ἐπιγνώσεως ταύτης παρήγαγε καὶ προήγαγε τὸ ἔθος τῆς σιωπηλῆς αὐτῶν ἀναγνώσεως. Ἐπεβάλλετο δὲ ἐπὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον ἢ σιωπηρὰ ἀνάγνωσις αὐτῶν, καθ' ὅσον αἱ εὐχαὶ αὐταὶ, ὡς προσαρμοζόμεναι ἀρχικῶς πρὸς ὠρισμένους ψαλμοὺς ἀντιφωνικῶς ψαλλομένους, τὰ νοήματα καὶ τὰς λέξεις τῶν ὁποίων περιεῖχον, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, θὰ εἶχον λίαν ἀπροσδιόνυσον ἀπήχησιν ἐκφωνούμεναι ἐν τῇ νῦν συναφείᾳ, εἰς ἣν μετηνέχθησαν καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ συνεδέθησαν πρὸς ξένους καὶ ἀλλοτρίους ὅλως ψαλμούς, ὧν οὐδ' ὁ ἀριθμὸς ἔτι ἀντεπεκρίνετο πρὸς τὸν τῶν εὐχῶν.

2ον) Περί τῆς πλημμελοῦς αὐτῶν θέσεως.

Πρῶτον ἐν τῷ ἐσπερινῷ¹⁾. ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο φέρομεν τὰ ἐξῆς· Ἡ ὡς ἀνωτέρω ζ' εὐχή τοῦ εὐχολ. Ὁ Θεός, ὁ μέγας καὶ ὑψιστος... ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις εὐχολογίοις χαρακτηρίζεται παρ' ἐνίων μὲν ὡς εὐχή μετὰ τὴν Εἴσοδον, παρ' ἄλλων δὲ ὡς εὐχή μετὰ τὸ Καταξίωσον, παρ' ἄλλων δὲ ὡς εὐχή ἀπολύσεως, ἐξ οὗ μαρτυρεῖται ἀριδῆλως, ὅτι ἡ εὐχή αὕτη ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις δὲν ἀνεγινώσκετο ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας καὶ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ προοιμιακοῦ, ὡς κακῶς γίνεται σήμερον, ἀλλὰ μετὰ τὴν Εἴσοδον τοῦ ἐσπερινοῦ, ἥτις λαμβάνει χώραν, ὡς γνωστόν, ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ ἐσπερινοῦ, καὶ δὴ μετὰ τὸν ὕμνον τοῦ Καταξίωσον, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἀναγινώσκεται ἢ ἀπαγγέλλεται μετὰ τὴν Εἴσοδον. Ἦτο αὕτη ἐν ἄλλαις λέξεσιν εὐχή τῆς ἀπολύσεως, ἥτις ἀναγινώσκετο εἰς τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐσπερινοῦ. Καὶ ὁντως ὡς εὐχή ἀπολύσεως ἀναγράφεται αὕτη ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, Γ 13, 733, 163, 213, 962 καὶ 982 εὐχολογίοις. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εὐχολογίων τούτων δύνανται νὰ καταταχῶσιν ἔτι καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 491, 958, 968, Α 105, 973 καὶ 984 εὐχολόγια, ἅτινα ὁμοφώνως φέρουσι ταύτην μετὰ τὴν τῆς Εἰσόδου εὐχήν, μετὰ τῆς ἐξῆς μικρᾶς διαφορᾶς μόνον, ὅτι τὸ α'. χαρακτηρίζει αὐτὴν καὶ ὡς εὐχὴν τοῦ λυχνικοῦ, τὸ β' χαρακτηρίζει εὐχὴν τινα ὡς εὐχὴν ἀπολύσεως χωρὶς ὁμως καὶ ν' ἀναγράφῃ αὐτήν—ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ λόγον εὐχῆς—τὰ δὲ λοιπὰ ἀναγράφουσιν μὲν ταύτην ἐν τῇ μνημονευθείσῃ θέσει, ἀλλ' ἄνευ ἐπιγραφῆς ἢ χαρακτηρισμοῦ τινος. ὡς εὐχὴν δὲ μετὰ τὴν Εἴσοδον ἀναγράφουσι ταύτην τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 103 καὶ 988 εὐχολόγια· ὡς εὐχὴν δὲ μετὰ τὸ Καταξίωσον τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολόγιον, ὅπερ ὁμως φέρει ὡς εὐχὴν ἀπολύσεως ἑτέραν τινα, τὴν Ὑπεράγαθε Κύριε.

Παρομοία ἀστάθεια παρατηρεῖται ἐν τοῖς ἀρχαίοις εὐχολογίοις καὶ περὶ τῆς θέσεως τῆς η' εὐχῆς, τῆς φερομένης ὡς εὐχῆς τῆς εἰσόδου, Ἐσπέρας καὶ πρωΐ... Παρὰ τισι δηλαδὴ τούτων χαρακτηρίζεται αὕτη ὡς εὐχή Εἰσόδου, ὅπως ἐπὶ π. δ. παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμ. 103, 133, 163, 491 καὶ 988 εὐχολογίοις. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 104, 984, Γ 13, Α 105, 968 εὐχολόγια, ἐξ ὧν τὰ μὲν δύο πρῶτα χαρακτηρίζουσιν εὐχὴν τινα ὡς

1) Πρὸς εὐχερεστέραν παρακολούθησιν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων προϋποθέτομεν διαίρεσιν τινα τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐσπερινοῦ εἰς δύο μέρη, μέρος Α' ἄχρι τῆς Εἰσόδου, μέρος Β' ἀπὸ τῆς Εἰσόδου καὶ ἐξῆς ἄχρι τέλους. Διὰ πλείονα παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τοὺς ἐν τῷ τέλει τῆς παρούσης προσηρτημένους δύο πίνακας, ἐνὸς τοῦ ἐσπερινοῦ, Α', καὶ ἐνὸς τοῦ ὁρθρου, Β'.

εὐχὴν τῆς Εἰσόδου, χωρίς ὅμως ν' ἀναγράψωσι ταύτην, τὰ δὲ λοιπὰ ἀναγράφουσι μὲν ταύτην, ἀλλ' ἄνευ ἐπιγραφῆς τινος. Ἀπέναντι τῆς κατηγορίας τῶν εὐχολογίων τούτων ἴστανται ἕτερα, ἅτινα ρητῶς καὶ σαφῶς ἀποκαλοῦσι τὴν ὑπὸ λόγον εὐχὴν εἴτε ὡς εὐχὴν Εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα, οὕτω δὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 962 εὐχολόγιον εἴτε ὡς εὐχὴν **πρὸ τοῦ** Κύριε ἐκέκραξα, ὅπως ἐπὶ π. δ. τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 105 (Πάτμου), 957, 958, 959, 961 καὶ 973 εὐχολόγια. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) ἀναγράφει μάλιστα ὡς **εὐχὴν εἰσόδου** ἑτέραν τινὰ προσφορωτέραν, τὴν, **Εὐλογημένη ἡ εἴσοδος τῶν ἁγίων σου...**, ἡ καὶ ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῶν ἀκολουθιῶν φερομένη συναφῶς καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν **Ἑσπέρας καὶ πρωΐ...** καὶ ἀπαγγελλομένη εὐθὺς ἀμέσως καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς αὐτήν.

Δεύτερον ἐν τῷ ὁρθρῳ. Ἀνάλογα πρὸς τάνωτέρω παρατηροῦνται καὶ ὡς πρὸς τὰς εὐχὰς τοῦ ὁρθρου. Οὕτω, ἡ ἢ εὐχή τοῦ εὐχολογίου, Κύριε, ὁ Θεὸς ὁ τὴν τοῦ ὑπνοῦ ραθυμίαν... χαρακτηρίζεται παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 961 εὐχολογίου ὡς εὐχή πρὸ τοῦ Ν', ὅστις ψάλλεται ἢ ἀναγινώσκεται, ὡς γνωστόν, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑωθινοῦ εὐαγγελίου. Ἡ θ' αὐτοῦ, **Λάμψον Δέσποτα φιλάνθρωπε...**, χαρακτηρίζεται ὡς εὐχή τοῦ εὐαγγελίου παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμ. Β 7, Γ 13, 105 (Πάτμου), 163, 491 960 καὶ 973 κ.λ. εὐχολογιῶν¹⁾. Ἡ ι' αὐτοῦ, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν διὰ τῆς μετανοίας ἄφεσιν... χαρακτηρίζεται ὡς εὐχή τοῦ Ν' παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, Γ 13, 105 (Πάτμου), 133, 163, 491, 956, 958, 960, 961, 962, 973 καὶ 982 εὐχολογιῶν²⁾. Ἡ ια', Ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν χαρακτηρίζεται εἴτε ὡς εὐχή τῶν αἰνῶν, οὕτω δὲ παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 163, 956, 958, 960, 961 καὶ 982 εὐχολογιῶν, εἴτε ὡς εὐχή τῆς Θ' ᾧ δῆς, οὕτω δὲ ἐπὶ π. δ. παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 973 εὐχολογιῶν³⁾. Ἡ ιβ', Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν, φέρεται εἴτε ὡς εὐχή τοῦ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, οὕτω δὲ παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμοῦ 105 (Πάτμου)

1) Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 133 καὶ 961 εὐχολόγια, ἅτινα φέρουσι ταύτην 9ην τὴν σειράν, ἀλλ' ἄνευ ἐπιγραφῆς ἢ χαρακτηρισμοῦ τινος.

2) Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Α 105 καὶ 968 εὐχολόγια, ἅτινα φέρουσιν αὐτὴν εἰς τὴν 9ην θέσιν, ἄνευ ὅμως χαρακτηριστικῆς τινος ἐπιγραφῆς.

3) Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν καταλεκτέα καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμ. 133, 491, 968 καὶ Α 105 εὐχολόγια, ὧν τὸ μὲν β' δὲν ἀναγράφει αὐτήν, τὰ δὲ τρία ἀναγράφουσιν μὲν αὐτήν, ἀλλ' ἄνευ ἐγγυτέρου τινος χαρακτηρισμοῦ, ἅπαντα δὲ φέρουσιν αὐτὴν ἐν λίαν προκεχωρημένῃ θέσει, ἥτοι τὰ μὲν δύο πρῶτα ὡς 1ην, τὰ δὲ δύο τελευταῖα ὡς 10ην τὴν σειράν.

εὐχολογίου, εἴτε ὡς εὐχή ἀπολύσεως εἰς τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις, οὕτω δὲ παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμοῦ 962, εἴτε τέλος ὡς εὐχή ἀπολύσεως ἀπλῶς, οὕτω δὲ παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν B 7, 163 956, 958, 960, 961 καὶ 982 εὐχολογιῶν. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγεται καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 973 εὐχολόγιον, ὅπερ ἀληθῶς οὐδένα μὲν ἀπονέμει εἰς αὐτὴν τίτλον, ἀλλὰ τοποθετεῖ ταύτην ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ περιγραφομένῃ ἀκολουθίᾳ τοῦ ὄρθρου εἰς τὸ τέλος ταύτης καὶ πρὸ τῆς εὐχῆς τῆς κεφαλοκλισίας¹). Παρόμοιαι μεταβολαὶ παρατηροῦνται τέλος καὶ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῶν δ', ε', στ'. ζ'—ζ' καὶ η' εὐχῶν τοῦ εὐχολογίου, αἵτινες παρὰ τινων εὐχολογιῶν φέρονται μετὰ τὰς εὐχὰς τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ N, ἥτοι μετὰ τὴν θέσιν τῆς θ' καὶ ι' τοῦ εὐχολογίου, οὕτω δὲ ἐπὶ π. δ. ἡ ε' καὶ στ' παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 163, ἡ ε' στ' καὶ ζ' παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, ἡ η' παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 958, ἡ δ' καὶ ε' παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογιῶν, τοῦ τελευταίου μάλιστα χαρακτηρίζοντος αὐτὰς ρητῶς ὡς εὐχὰς τῶν Γ' καὶ Ζ' Ὡδῶν, τουθ' ὅπερ σαφέστατα μαρτυρεῖ, ὅτι αἱ εὐχαὶ αὗται ἀνεγινώσκοντο καθ' ὃν χρόνον ἀνεγινώσκοντο ἢ ἐψάλλοντο αἱ ὑπὸ λόγον Ὡδαί. Εἰ καὶ τὰ προλεχθέντα εἶναι ἀρκούντως ἰσχυρά, νομίζομεν, νὰ πείσωσιν ἕκαστον περὶ τῆς πλημμελοῦς θέσεως τῶν ὑπὸ λόγων εὐχῶν ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῶν ἀκολουθιῶν, τῷ ὀρίζοντι ὡς θέσιν αὐτῶν τὰς ἀρχὰς τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου καὶ ἐπιβάλλοντι τὴν ἀθρόαν τῶν εὐχῶν τούτων ἀνάγνωσιν, τῶν μὲν τοῦ ἑσπερινοῦ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἢ τὴν ψαλμῳδίαν τοῦ προοιμιακοῦ, τῶν δὲ τοῦ ὄρθρου κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἐξαψάλμου, προσάγομεν ἐν τούτοις προσέτι, πρὸς ἄρσιν καὶ τῆς παραμικροτέρας ἐτι ἀμφιβολίας, δύο ἀρχαιοτέρας περιγραφὰς τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, ἐν ταῖς ὁποίαις αἱ ὡς ἀνωτέρω εὐχαὶ τοῦ εὐχολογίου φέρονται οὐχὶ συσσωρευμέναι ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ἀκολουθιῶν, οὐδὲ ἀναγινωσκόμεναι ἀθρόως καὶ ἐπαλλήλως, ὡς κακῶς συμβαίνει σήμερον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ διεσκορπισμέναι δι' ὅλης τῆς ἀκολουθίας καὶ εἰς διάφορα μέρη αὐτῶν. Τὰ διαγράμματα τῶν περιγραφῶν τούτων, περιεχομένων ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμ. 105 (Πάτμου) καὶ 973 εὐχολογίοις, ἔχουν ὡς ἑπεται :

α'. Διάγραμμα τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 973 εὐχολ. Ἑσπερινός. Εὐλογημένη ἡ βασιλεῖα—Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου (=ὁ προοιμιακὸς)—Εἰρηνικά—Εὐχή τοῦ ἑσπερινοῦ· Ἑσπέρας καὶ πρωτ... , μεθ' ἣν σημειοῦται : «τὰς δὲ λοιπὰς εὐχὰς ζῆτει εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς» [=τῆς τῶν προηγιασμένων]. Ἀνατρέχοντες λοιπὸν

1) Ὡδῶ δύνανται νὰ καταλεχθῶσιν ἐπίσης τὰ ὑπ' ἀριθμ. Α 105, 133 καὶ 968 εὐχολόγια, ἅτινα ἀναγράφουσι μὲν ταύτην ἀνευ ἐγγυτέρου τινος προσδιορισμοῦ ἢ τίτλου, ἀλλ' εἰς προκεχωρημένην πάντοτε θέσιν, ἥτοι μετὰ τὴν εὐχὴν τῶν αἰνῶν καὶ πρὸ τῆς κεφαλοκλισίας.

εἰς τήνεις ἦν παραπεμπόμεθα ἀκολουθίαν, εὐρίσκομεν ἐκεῖ πρὸς τῇ ὑπὸ λόγον εὐχῇ τέσσαρες ἔτι εὐχὰς **τῶν ἀντιφώνων**, αἵτινες εἶναι αἱ τέσσαρες πρῶται εὐχαὶ τοῦ ἐν χρήσει τύπου τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ, δηλαδή αἱ α'—δ', μετὰ τὰς ὁποίας ἀναγράφεται ὡς ἐ' εὐχή πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα ἢ, **Ἑσπέρας καὶ πρωὶ . . .**, μεθ' ἣν ἀκολουθεῖ τὸ Κύριε ἐκέκραξα . . κ.τ.λ. Ἀλλὰ πρὶν ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς περιγραφῆς τοῦ διαγράμματος ἡμῶν, δεόν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς πρὸς ἣν παραπεμπόμεθα ἀκολουθίας πρὸς τὴν ὑπὸ λόγον ἡμετέραν (=τοῦ ἑσπερινοῦ) συνάγεται τὸ ἐξῆς συμπέρασμα ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν, ὅτι, ἐπειδὴ καὶ ἐν αὐτῇ μετὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν σημείωσιν, «τὰς δὲ λοιπὰς εὐχὰς ζήτει εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Ἀγίας Τεσσαροκοστῆς», ἀκολουθεῖ τὸ, Κύριε ἐκέκραξα, ὅπως καὶ ἐν τῇ εἰς ἣν παρεπέμφθημεν ἀκολουθίαν τῆς λειτουργίας τῆς Τεσσαροκοστῆς, ἐπεταὶ ἄρα προδήλως, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἑσπερινοῦ πρὸ τῆς σημειωμένης εὐχῆς, **Ἑσπέρας καὶ πρωὶ**, προηγοῦντο ἢ προηγούνται τέσσαρες ἔτι εὐχαὶ **ἀντιφώνων**, ἥτοι αἱ α'—δ' τοῦ ἡμετέρου εὐχολογίου, οὕτως ὥστε ἡ εὐχή, **Ἑσπέρας καὶ πρωὶ** ἀπετέλει ἢ ἀποτελεῖ καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐ'. εὐχήν, τὴν πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν προηγιασμένων, ἐνθα ρητῶς σημειοῦται αὕτη ὡς ἐ' εὐχή πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα. Μετὰ τὴν παρέκβασιν ταύτην ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν περαιτέρω συνέχειαν τῆς περιγραφῆς τοῦ διαγράμματος ἡμῶν, παρατηροῦμεν, ὅτι μετὰ τὴν ἐ' εὐχήν, τὴν πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, **Ἑσπέρας καὶ πρωὶ**, ἀκολουθοῦσι τό, Κύριε ἐκέκραξα καὶ τὰ στιχηρὰ αὐτοῦ, τὸ Φῶς ἰλαρόν, τὸ προκείμενον, ἡ ἱκεσία τῆς ἐκτενοῦς, τὸ Εἶπωμεν πάντες, ἡ εὐχή τῆς ἐκτενοῦς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενή ταύτην ἱκεσίαν πρόσδεξαι¹⁾, τὸ Καταξίωσον, τὰ στιχηρά, τὸ Νῦν ἀπολύεις, τὸ τροπάριον, τὸ Πληρώσωμεν τὴν ἑσπερινὴν δέησιν, ἡ εὐχή, **Ὁ Θεὸς, ὁ μέγας καὶ ὑψιστος, ἥτις εἶναι ἡ στ' τοῦ εὐχολογίου, καὶ τέλος ἡ εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας, ἥτις εἶναι ἡ συνήθης τοῦ εὐχολογίου.**

Ὁρθρος. Εὐλογημένη ἡ βασιλεία—Ἑξάψαλμος—Εἰρηνικά—Εὐχή ἀντιφώνου α', Εὐχαριστοῦμέν σοι Κύριε (=ἡ α' τοῦ εὐχολογίου)... Ἀντιλαβοῦ, σῶσον . . . τῆς Παναγίας . . . ὅτι πρέπει σοι (=τὸ τέλος τῆς α' εὐχῆς) (—εὐχή ἀντιφώνου β', Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει

1) Δὲν ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ, ἀπαντᾷ ὁμῶς ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῆς ἀκολουθίας τῶν θείων λειτουργιῶν τόσο τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου (ἴδε εὐχολόγιον σ. 55), ὅσον τοῦ Μ. Βασιλείου (αὐτόθι σ. 79) καὶ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου (=τῆς τῶν Προηγιασμένων, ἴδε αὐτόθι σ. 112).

(=ή β' τοῦ εὐχολογίου).... Ἀντιλαβοῦ σῶσον.... τῆς Παναγίας.... ὅτι ηὐλόγηται (=τὸ τέλος τῆς β' εὐχῆς)-Εὐχὴ ἀντιφώνου γ', Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει (=γ' τοῦ εὐχολογίου)-εἶτα, τὸ κάθισμα, ἀπὸ δὲ τῆς στ' Ὠδῆς κοντάκιον, μεθ' ὃ σημειοῦνται τὰ ἐξῆς· «προσετέθησαν καὶ ἕτεραι εὐχαὶ διὰ τὸν πολυέλαιον τῆς Κυριακῆς ἐν τῇ ἀγίᾳ Τεσσαρακοστῇ, γινομένης στιχολογίας, λέγει δὲ [ὁ ἱερεὺς] καὶ αὐτάς». -Εἶτα, Εὐχὴ, Δέσποτα ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος (=ή δ' τοῦ εὐχολογίου)- Εὐχὴ ἀντιφώνου ε', Ἀγαθῶν θησαυρέ, (=ή ε' τοῦ εὐχολογίου)- Εὐχὴ ἀντιφώνου στ', Εὐχαριστοῦμέν σοι (=ή στ' τοῦ εὐχολογίου)- εὐχὴ ἀντιφώνου ζ', Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν.... (=ή η' τοῦ εὐχολογίου)- εἶτα τὸ κοντάκιον καὶ ὁ Ν ψαλμός, «Καὶ εὐθὺς ὁ διάκονος Ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν... καὶ ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν Θ', κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ διὰ μετανοίας ἄφεσιν... (=ή ι' τοῦ εὐχολογίου...)... Ἀντιλαβοῦ σῶσον.... τὴν ὀρθρινήν... ἄγγελον εἰρήνης... Συγγνώμην... κτλ». Καὶ εὐθὺς τὰς ὠδὰς. Μετὰ δὲ τὴν θ' ὥδην λέγει ὁ διάκονος, Ἔτι καὶ ἔτι.... ἀντιλαβοῦ..., ὁ δὲ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν, Ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὰς νοεράς... (=ή ια' τοῦ εὐχολογίου)... Ἀντιλαβοῦ σῶσον.... τῆς παναγίας.... Ὅτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι.... (τὸ τέλος τῆς ια' εὐχῆς)- Εἶτα τὸ Ἐξαποστειλάριον - οἱ Αἱνοὶ - τὰ στιχηρά - τό, Δόξα ἐν ὑψίστοις - τὸ τροπάριον - τὸ Πληρώσωμεν καὶ εὐθὺς τὸ εὐαγγέλιον-εἶτα τὸ, Εἰπώμεν πάντες καὶ ἡ εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν (=ή συνήθης τοῦ εὐχολογίου) - Εὐχὴ Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν.... (=ή ιβ' τοῦ εὐχολογίου, ἡ συνήθως ὡς εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως ἀλλαχοῦ χαρακτηριζομένη)- τὸ Πληρώσωμεν τὴν δέξιν - Εἰρήνη πᾶσι - Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας (=ή συνήθης τοῦ εὐχολογίου)- Ἀπόλυσις.

β'. Διάγραμμα τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) Εὐχολογίου.

Ἄλλ' ἔτι διδακτικώτερα ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν μας εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ ὑπὸ λόγον εὐχολογίου, οὗ τὸ διάγραμμα ἔχει οὕτως :

Ἐσπερινός. Εὐλογημένη ἡ βασιλεία - Δεῦτε προσκυνήσωμεν [=ὑπονοεῖ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ προοιμιακοῦ,]- Εὐχὴ τοῦ ἀντιφώνου, Κύριε οἰκτίρμων.. (=ή α' τοῦ εὐχολογίου) - Εἰρηνικά - Εὐχὴ τοῦ β' ἀντιφώνου, Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης... (=ή β' τοῦ εὐχολογίου) - Ἔτι καὶ ἔτι... ἀντιλαβοῦ, σῶσον.... τῆς παναγίας ἀχράντου (δηλαδὴ γίνεται μικρὰ συναπτὴ, ὡς συνήθως λέγομεν) - Εὐχὴ τοῦ γ' ἀντιφώνου, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, μνήσθητι ἡμῶν.... (=ή γ' τοῦ εὐχολογίου)... Ἔτι καὶ ἔτι... ἀντιλαβοῦ... Εὐχὴ πρὸ τοῦ Κυρίου ἐκέκραξα· Ἐσπέρας καὶ πρωτὶ (=ή η' τοῦ εὐχολογίου, ἡ ὡς εὐχὴ τῆς εἰσόδου χαρακτηριζομένη καὶ μετὰ τό, **Κύριε ἐκέκραξα** κατὰ τὴν εἴσοδον ἀναγινωσκομένη)...

Ἔτι καὶ ἔτι ... ἀντιλαβοῦ.... - Εὐχὴ ἀπὸ τοῦ, Ἐκ βαθέων ἐκέκραξα (=τοῦ 129 ψαλμοῦ, ὅστις ψάλλεται μετὰ τό, Κύριε, ἐκέκραξα, ἦτοι τοῦ 140 ψαλμοῦ καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτόν), Ὁ τοῖς ἀσιγήτοις ὕμνοις.... (=ἡ δ' τοῦ εὐχολογίου) - Εἶτα γίνεται ἡ Εἰσοδος εἰς τὸ Θεοτοκίον, καθ' ἣν λέγει ὁ Ἱερεὺς τὴν εὐχὴν ταύτην· Εὐλογημένη ἡ εἰσοδος τῶν ἁγίων σου.... Εἶτα εὐθὺς τό, Φῶς ἱλαρὸν - τὸ προκείμενον - τὰ προφητικὰ ἀναγνώσματα, ἐὰν ὑπάρχουν - ἡ ἐκτενής, Εἵπωμεν πάντες - Εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς¹⁾ - Τὸ Καταξίωσον Κύριε - ἡ συναπτὴ, Πληρώσωμεν τὴν ἐσπερινήν... - Εὐχὴ μετὰ τὸ Καταξίωσον, Ὁ Θεὸς, ὁ μέγας καὶ ὑψίστος.... (=ἡ ζ' τοῦ εὐχολογίου) - Εἰρήνη πᾶσι - Εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ κλίνας... (=ἡ αὐτὴ τοῦ εὐχολογίου) - Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως τῶν ἐσπερινῶν εὐχῶν, Ὑπεράγαθε Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν (μὴ ἀπαντῶσα ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῆς ἀκολουθίας) - Ἀπολυτίκιον - Ἀπόλυσις -

Ὁ ροθ ρος. Ἐξάψαλμος - Εἰρηνικά - τὸ Θεὸς Κύριος, μεθ' ὃ σημειοῦται· Κατὰ γοῦν τὴν κάταρξιν τοῦ Θεὸς Κύριος, εὐθὺς λέγει τὰς εὐχὰς ὁ Ἱερεὺς· Εὐχαριστοῦμεν σοι, Κύριε.... (=ἡ α' τοῦ εὐχολογίου) - Εὐχὴ ἀντιφώνου β', Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμα... (=ἡ β' τοῦ εὐχολογίου) - Εὐχὴ ἀντιφώνου γ', Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμα... (=ἡ γ' τοῦ εὐχολογίου) - Εἰρήνη πᾶσι - Ἔτι καὶ ἔτι... Ἀντιλαβοῦ, σῶσον.... τῆς Παναγίας.... Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος... - Ἀκολουθοῦσιν οἱ Ἀναβαθμοὶ - τὸ Προκείμενον - τὸ Πᾶσα πνοή, «λεγομένου δὲ τούτου, λέγει ὁ Ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τοῦ Εὐαγγελίου, Ἑλλαμψον ἐν ταῖς καρδίαις (=ἡ θ' τοῦ εὐχολογίου) - Εἶα ὁ Ν' ψαλμός, « μεθ' ὃ ψαλλομένου τοῦ πεντηκοκτοῦ, λέγει ὁ Ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τοῦ πεντηκοστοῦ, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν διὰ μετανόιας... (=ἡ ι' τοῦ εὐχολογίου) - Αἱ ψαλμοὶ, εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριάδος τῶν ὁποίων (=εἰς τὸ τέλος τῆς Γ' ΣΤ' καὶ Θ') παρεμβάλλεται καὶ εὐχή τις, ἦτοι εἰς τὸ τέλος τῆς Γ', τὸ Δέσποτα, ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος (=ἡ δ' τοῦ εὐχολογίου), εἰς τὸ τέλος τῆς ΣΤ' ἡ εὐχὴ ἀπὸ τῆς ΣΤ' ψαλμοῦ, Ἀγαθὴν θησαυρὲ (=ἡ ε' τοῦ εὐχολογίου), εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς Θ' ἡ Ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὰς νοερὰς (=ἡ ια' τοῦ εὐχολογίου). - Οἱ Αἱνοὶ - Εὐχὴ εἰς τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις· Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν - Δοξολογία - Πληρώσωμεν τὴν ἑωθινήν δέησιν - Εὐχὴ κεφαλοκλισίας - Ἀπόστιχα, Δόξα καὶ νῦν - Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως, Δημιουργέ

1) Ἡ αὐτὴ τοῦ ὡς ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθμὸν 973 εὐχολογίου.

τῶν ἀπάντων (μὴ ἀπαντῶσα ἐν τῇ ἀκολουσίᾳ τοῦ ὄρθρου ἐν τῷ εὐχολογίῳ) - Ἀπολυτίκιον - Ἐκτενὴς καὶ Ἀπόλυσις.

Ἰχνη τέλος περὶ τῆς ἄλλοτε διασπορᾶς τῶν εὐχῶν ἀνὰ τὰ διάφορα οἰκεῖα μέρη ἀμφοτέρων τῶν ἀκολουσιῶν διασώζονται ἄχρι σήμερον ἐν αὐταῖς ταύταις ταῖς ἀκολουσίαις. Εἶναι δὲ ταῦτα αἱ παρὰ τοῦ Ἱερέως μετὰ τὰς μικρὰς λεγομένας συναπτὰς γενόμεναι ἐκ φωνήσεων, αἵτινες ὥς ἀποτελοῦσαι τὰ ἀκροτελεύτια τῶν ὑπὸ λόγον εὐχῶν δὲν εἶναι ἕτερόν τι ἢ αἱ τελευταῖαι ρίζαι ἢ τὰ τελευταῖα λείψανα αὐτῶν, ἐξακολουθοῦντα καὶ μετὰ τὴν μετατόπισιν τῶν κορμῶν αὐτῶν νὰ διακρατῶσι στερεῶς τὴν ἥν ἄλλοτε κατεῖχον οὗτοι θῆσιν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουσιῶν. Οὕτω, ἐν τῇ ἐν χρήσει ἀκολουσίᾳ τοῦ ἐσπερινοῦ ἀπαντῶμεν τέσσαρας ἐν ὅλῳ ἐκφωνήσεις, δύο ἐν τῷ Α' καὶ δύο ἐν τῷ Β' αὐτοῦ μέρει. Τοῦ Α' μέρους ἡ μὲν α', ἀπαντῶσα μετὰ τὰ Εἰρηνικά, εἶναι ἡ **"Οτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα**, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς α' εὐχῆς τοῦ ἐσπερινοῦ, ἡ δὲ β', ἀπαντῶσα μετὰ τὴν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Καθίσματος τοῦ ψαλτῆρος ἐπακολουθοῦσαν μικρὰν συναπτὴν, εἶναι ἡ **"Οτι σὸν τὸ κράτος** ἣτις ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς β' εὐχῆς τοῦ ἐσπερινοῦ. Τοῦ Β' μέρους ἡ μὲν α', **"Οτι ἐλεῆμων καὶ φιλόανθρωπος**, φερομένη μετὰ τὸ Εἰπώμεν πάντες, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς γ' εὐχῆς, ἡ δὲ β', **"Οτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεός**, ἰσταμένη μετὰ τὸ Καταξίωσον ἀκολουθοῦν Πληρώσωμεν τὴν ἐσπερινὴν ἡμῶν δέησιν, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς ζ' εὐχῆς, ἣτις, ὥς εἶδομεν, φέρεται ἐνιαχοῦ ὥς **εὐχὴ μετὰ τὸ Καταξίωσον** ἢ ὥς **εὐχὴ τοῦ Πληρώσωμεν**, ἢ, συνηθέστατα δέ, ὥς **εὐχὴ ἀπαλύσεως**.

Ὡσαύτως ἐν τῇ ἀκολουσίᾳ τοῦ ὄρθρου εὐρίσκομεν ἀνὰ τὰ διάφορα ταύτης μέρη διεσπαρμένας δέκα ἐν συνόλῳ **ἐκφωνήσεις**, ἀποτελούσας παρομοίως, ἐξαίρειται τῆς γ' κατὰ τὸν αὖξοντα ἀριθμὸν τῆς σειρᾶς, τὰ ἀκροτελεύτια τῶν ἑωθινῶν εὐχῶν. Οὕτω, ἡ α', **"Οτι πρέπει σοι**, ἐκφωνουμένη εὐθὺς μετὰ τὰ τὸν Ἐξάψαλμον ἀκολουθοῦντα Εἰρηνικά, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς α' ἑωθινῆς εὐχῆς· ἡ β', **"Οτι σὸν τὸ κράτος**, φερομένη μετὰ τὴν τὸ Θεὸς Κύριος ἐπακολουθοῦσαν α' στιχολογίαν τοῦ ψαλτῆρος, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς γ' ἑωθινῆς εὐχῆς· ἡ δ', ἀπαντῶσα μετὰ τὸν Ἀμωμον (τὴν β' στιχολογίαν), ἀποτελεῖ ἀκροτελεύτιον τῆς β' ἢ τῆς η' ἑωθινῆς εὐχῆς· ἡ ε', **Ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς**, φερομένη μετὰ τὸν Ν' ψαλμὸν, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς ι' εὐχῆς, ἣτις, ὥς εἶδομεν, ἀποκαλεῖται συνηθέστατα εὐχὴ τοῦ Ν' ἢ στ', **"Οτι σὺ εἰ ὁ θεὸς ἡμῶν**, ἐν τῷ τέλει τῆς Γ' ᾠδῆς ἐκφωνουμένη, ἀποτελεῖ ἀκροτελεύτιον τῆς ε' ἢ ζ', **Σὺ γὰρ εἰ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης**, ἐν τῷ τέλει τῆς ΣΤ' ᾠδῆς ἐκφωνουμένη, ἀποτελεῖ ἀκροτελεύτιον τῆς στ' εὐχῆς, ἡ ἡ' τέλος, **"Οτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι αἱ δυνάμεις**, ἐκφωνουμένη μετὰ τὴν θ' ᾠδὴν καὶ πρὸ τῶν Αἰνῶν, ἀποτελεῖ τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς ια' εὐχῆς, ἣτις χαρακτη-

ρίζεται συνηθέστατα, ὡς εἶδομεν, ὡς **εὐχή τῶν Αἰνῶν**, ἐνίοτε δὲ καὶ ὡς **εὐχή τῆς θ' ὥδης**.

Κατόπιν πάντων τούτων οὐδεμία, φρονοῦμεν, ἐπιτρέπεται νὰ ὑφίσταται ἀμφιβολία περὶ τούτου πλέον, ὅτι δηλαδή ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συσσωρευσεις καὶ ἀθρόα ἀνάγνωσις τῶν ὑπὸ λόγον εὐχῶν ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν οἰκείων ἀκολουθιῶν εἶναι ἐσφαλμένη, προελθοῦσα προφανῶς ἐκ παρεξηγήσεως. Ἡ παρεξηγήσις προῆλθε πιθανώτατα ἐκ τοῦ περιστατικοῦ ἐκείνου, καθ' ὃ αἱ ὑπὸ ἐξέτασιν εὐχαὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ἀρχαιοτέρων εὐχολογίων φέρονται, ἐκ πρακτικῶν προφανῶς λόγων, ἀπεσπασμέναι ἐκ τῶν ἑαυτῶν θέσεων, ἅς κατεῖχον ἀρχικῶς ἐν ταῖς οἰκείαις ἀκολουθίαις, αὐτοτελῶς δὲ ἀναγεγραμμέναι καὶ συσσωρευμέναι που ἐπαλλήλως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μέρους ὑπὸ γενικὰς πάντοτε ἐπιγραφὰς δηλωτικὰς τῶν ἀκολουθιῶν, εἰς ἅς ἀνήκουσιν. Οἶον, εὐχ αἱ τοῦ λυχνικοῦ - εὐχ αἱ ἐωθιναί. Ἄλλ' ἐνῶ περαιτέρω ἐν τισιν εὐχολογίοις φέρονται πρὸς τούτοις πρὸ ἐκάστης τῶν εὐχῶν, ἡ τοῦλάχιστον πρὸ τῶν πλείστων αὐτῶν, καὶ ἕτεροὶ τινες χαρακτηριστικοὶ προσδιορισμοί, δηλωτικοὶ τῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν οἰκείων ἀκολουθιῶν θέσεως αὐτῶν - οἶον, εὐχ ἡ ἀντιφώνου α', β', γ' κλ.¹⁾, ἡ εὐχή πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, εὐχ ἡ τῆς ἀπολύσεως, εὐχ ἡ τοῦ Ν. Ψ., εὐχ ἡ τοῦ εὐαγγελίου, τῶν σῖνων κλ.²⁾, ἔλλειπει τούναντίον ἐν ἄλλοις εὐχολογίοις πᾶς τοιοῦτος ἐγγύτερος προσδιορισμὸς περὶ τῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσεως αὐτῶν, φερομένων ἐν αὐτοῖς τῶν εὐχῶν ἀπλῶς παρατεταγμένων ἐπαλλήλως. Ὁ τύπος τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας ἔχει ὡς ἐξῆς· ἡ **εὐχή α', β', γ' κλ.**³⁾, ἡ καὶ ἀπλῶς εὐχ ἡ (δεῖνα), **εὐχή** δεῖνα (κτλ. ⁴⁾, παραλειπομένης καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς δηλώσεως τοῦ αὔξοντος ἀριθμοῦ τῆς ἀριθμητικῆς αὐτῶν σειρᾶς ⁵⁾. Ἐκ τοῦ ἀρξαμένου τούτου ξθους τῆς παρασιωπήσεως παντὸς ἐγγυτέρου προσδιορισμοῦ περὶ τῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσεως τῶν εὐχῶν ἦτο ὅλως εὐκολον καὶ φυσικὸν νὰ λησμονηθῇ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀρχικὴ καὶ οἰκεία θέσις ἐκάστης τῶν εὐχῶν τούτων ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ

1) Οὕτω ἐπὶ π. δ. ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 957, 958, 959, 961, 962 κλ. εὐχολογίοις διὰ τὰς εὐχὰς τοῦ ἐσπερινοῦ, ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 958, 962, 973, 105 (Πάτμου) κλ. εὐχολογίοις διὰ τὰς εὐχὰς τοῦ ὁρθρου.- Πλείονα περὶ τοῦ ὁρου εὐχ ἡ ἀντιφώνου θέλω ἐπιφέρει παρακατιῶν.

2) Ἰδε ἀνωτέρω ἐν σελ. 40 ἐξ.

3) Οὕτω ἐπὶ π.δ. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 213 Εὐχολογίῳ.

4) Οὕτω ἐπὶ π.δ. ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 968, 980, 982 κλ. εὐχολογίοις.

5) Βεβαίως ἀπαντᾷ ἔτι καὶ μικτὸν τι σύστημα, καθ' ὃ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ εὐχολογίῳ τινὲς μὲν τῶν εὐχῶν συνοδεύονται παρὰ ἐγγυτέρων προσδιορισμῶν, ἕτεροι δὲ οὐχί. Τοιοῦτον ἐπὶ π. δ. μικτὸν τύπον ἀντιπροσωπεύουσι τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 104, 133 κλ. διὰ τὸν ἐσπερινόν, τὰ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, Γ 13, 133, 956 κλ. διὰ τὸν ὁρθρον εὐχολόγια.

νά ἐκληφθῇ ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ συσσωρεύσεις ὡς συνυπονοοῦσα καὶ τὴν ταυτόχρονον τῶν εὐχῶν τούτων ἀνάγνωσιν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ἡ ἐξηγήσις αὕτη εἶναι εὐλογοφανὲς καὶ ἐξηγεῖ ἴσως ἄριστα τὴν γένεσιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως, δὲν ἐξηγεῖ ἐν τούτοις τὸ ἕτερον, διατὶ ἤρχισαν νὰ παραλείπωνται ἐν τῇ παραδόσει ἐνιαχοῦ οἱ ἀρχικῶς προτασσόμενοι τῶν εὐχῶν τούτων ἐγγύτεροι περὶ τῆς τῆς θέσεως αὐτῶν προσδιορισμοί. Τοῦτο φρονοῦμεν εἶναι τὸ σπουδαιότερον. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ πρόβλημα τούτου δίδεται παρακατιῶν, ἐνθα ἐξετάζεται ἡ ἐν τῇ παραδόσει καθόλου κρατοῦσα ἀστάθεια καὶ ἀπορία ὡς πρὸς τε τὸν ἀριθμὸν, τὴν ὀνομασίαν καὶ τὴν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσιν τῶν εὐχῶν τούτων.

Β.) Ἡ ἐν τῇ παραδόσει καθόλου παρατηρουμένη ἀστάθεια καὶ ἀμφιταλάντευσις ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, τὴν ὀνομασίαν καὶ τὴν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσιν αὐτῶν.

Ιον) Ὡς πρὸς τὸ κυμαινόμενον τοῦ ἀριθμοῦ καθόλου καὶ τῆς σειρᾶς τῶν εὐχῶν τούτων.

Πρῶτον ἐν τῷ ἐσπερινῷ. Μεγίστη ἀσυμφωνία παρατηρεῖται μετὰ τῶν διαφορῶν εὐχολογίων ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐχῶν αὐτοῦ, ποικιλοῦσης τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ 3—16. Οὕτω, 3 μόνον εὐχὰς φέρουσι τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 957 κλ. εὐχολόγια, 5 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 163 κλ., 6 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 962, Β 7 κλ., 7 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, 103, 133, 134, 208 κλ., 8 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 615, 973 κλ., 9 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 104 κλ., 10 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), 984, 988 κλ., 11 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Λ 105, 968 κλ., 13 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 491 κλ., 14 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 213, 982 κλ., 16 τέλος τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 958, 959, 961 εὐχολόγια.

Ἐννοεῖται οἴκοθεν, ὅτι λόγῳ τῆς διακυμάνσεως ταύτης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εὐχῶν διακυμαίνεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς σειρᾶς αὐτῶν. Δὲν παρατηρεῖται δὲ τοῦτο παρὰ τοῖς εὐχολογίοις μόνον ἐκείνοις, ἅτινα περιέχουσι πλειοτέρας τῶν ἐν τῷ εὐχολογίῳ ἡμῶν εὐχὰς, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐκείνοις ἔτι, ἅτινα περιέχουσι ὀλιγωτέρας τῶν τοῦ ἡμετέρου εὐχολογίου εὐχῶν. Καὶ τὰ τελευταῖα ἔτι ταῦτα, καίπερ ἀναγράφοντα τὰς ἐν τῷ εὐχολογίῳ ἡμῶν ἀπαντώσας εὐχὰς, δίδουσιν ἐν τούτοις εἰς αὐτὰς διάφορον σειράν. Οὕτω, εἰς τὴν ἡ' εὐχὴν τοῦ εὐχολογίου, εἰ καὶ χαρακτηρίζουσι ταύτην ὁμοφώνως ἔνια εὐχολόγια ὡς εὐχὴν π ρ ο τ ο ὕ Κ ὕ ρ ι ε ἐ κ ἐ κ ρ α ξ α ἡ εὐχὴν **εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα**, ἀπονέμουσιν οὐχ ἥττον εἰς αὐτὴν διάφορον θέσιν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὑπ' αὐτῶν φερομένων εὐχῶν. Ἐπὶ π. δ. τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 957 φέρει ταύτην εἰς τὴν 2αν θέσιν, τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7 καὶ 962 εἰς τὴν 4ην, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 973 εἰς τὴν 4ην ἢ 5ην, τὸ δὲ 958 εἰς τὴν 8ην

θέσιν. Ὡσαύτως εἰς τὴν 4ην θέσιν φέρουσι ταύτην τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 982 εὐχολογία, ὧν τὸ μὲν α' φέρει ἐν τῇ 5ῃ θέσει τὴν δ' τοῦ εὐχολογίου, τὸ δὲ δεύτερον ἐν μὲν τῇ 5ῃ θέσει ἑτέραν μὴ ἀπαντῶσαν ἐν τῷ εὐχολογίῳ (=τὴν, **Εὐλογητὸς εἰ**...), ἐν δὲ τῇ 6ῃ καὶ 7ῇ τὰς ε' καὶ στ' αὐτοῦ.

¹Αναφορικῶς πρὸς τὰς ἀπαντῶσας μὲν ἐν ἄλλοις εὐχολογίοις εὐχάς, μὴ περιλαμβανομένας δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ εὐχολογίῳ, παρατηροῦμεν, ὅτι αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς: —1ον) ἡ **Εὐλογητὸς εἰ Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ** ὁ ἐπιστάμενος τὸν νοῦν¹), ἣτις φέρεται ὡς 5ῃ τὴν σειρὰν ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 104, Λ 105, 491, 958, 959, 961, 968, 980, 982 καὶ 988 εὐχολογίοις, μεταβαλλομένης, ἐννοεῖται, τῆς σειρᾶς τῶν μετὰ ταύτην ἐπομένων εὐχῶν τοῦ εὐχολογίου διὰ τῆς μετατροπῆς τῆς μὲν ε' τοῦ εὐχολογίου εἰς στ' τῆς δὲ στ' εἰς αὐτοῦ, οὕτω δὲ ἐπὶ π. δ. ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Λ 105, 958 καὶ 982 εὐχολογίοις. —2ον) Αἱ εὐχαὶ τῶν λεγομένων μικρῶν ἀντιφώνων, αἵτινες εἶναι τρεῖς, τοῦ μὲν α' ἡ Εὐλογητὸς εἰ Κύριε Δέσποτα παντοκράτωρ, ὁ φωτίσας τὴν ἡμέραν τῷ φωτί... , λεγομένη καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται τό, Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου²), τοῦ δὲ β' ἡ Κύριε, Κύριε ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς βέλους, λεγομένη καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται τό, Ὁ μονογενὴς κλ.³), τοῦ δὲ γ' ἡ, Ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὁ ἅγιος καὶ φιλόανθρωπος, ὁ καταξιώσας, λεγομένη καθ' ὃν χρόνον ψάλλεται τὸ Τρισάγιον τοῦ λυχνικοῦ⁴). Τοιαύτας δὲ εὐχὰς περιέχουσιν ἐπὶ π.δ. ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἑσπερινοῦ τὰ μὲν ὑπ' ἀριθμὸν Λ 105 καὶ 968 μίαν, τὴν α' ⁵), τὸ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 982 δύο, τὴν α' καὶ γ', τὰ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν 213, 491 958, 959 καὶ 961 εὐχολογία τρεῖς, τὴν α', β', γ', αὐτῶν —3ον) Αἱ εὐχαὶ τῶν κατηχομένων καὶ τῶν πιστῶν, αἵτινες φέρονται ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 982, 213 καὶ 958 959 καὶ 961 εὐχολογίοις, ἐκ τῶν ὁποίων ἅπαντα μὲν φέρουσιν ἀνὰ μίαν μὲν μόνον εὐχὴν τῶν κατηχομένων, ἀναγραφομένην ἢ μὴ⁶), ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὰς εὐχὰς τῶν πιστῶν τὸ μὲν 982 φέρει μίαν μόνον τούτων τὴν β', τὰ δὲ ἑτέρα δύο, τὴν α' καὶ β' αὐτῶν⁷) —4ον) Ἡ εὐχὴ τῆς **ἐκτενοῦς**

1) Ἴδε ὁλόκληρον τὸ κείμενον ταύτης ἐν τῷ εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 35.

2) Ἴδε τὸ κείμενον ταύτης παρὰ τῷ Goar αὐτόθι.

3) Ἴδε κείμενον παρὰ Goar σ. 36.

4) Ἴδε ὡσαύτως Goar, αὐτόθι.

5) Ἴδε ὡσαύτως Goar, αὐτόθι.

6) Ἡ εὐχὴ τῶν κατηχομένων ἀρχεται ἐκ τῶν λέξεων Ὁ Θεὸς τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼν κλ. Τὸ ὅλον κείμενον ἴδε παρὰ Goar σ. 36 ἐξ.

7) Ἡ α' τῶν εὐχῶν τῶν πιστῶν ἀρχεται ἐκ τῶν λέξεων, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ νῦν προσερχόμεθα σοι, ἢ δὲ β' ἐκ τῶν λέξεων Κύριε ὁ Θεός, τὸ ἀπρόσιτον φῶς οἰκῶν. Τὰ κείμενα ἀμφοτέρων ἀναγράφονται παρὰ τῷ Goar, αὐτόθι.

ἥτις, ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὴν ἐκτενῆ ταύτην ἰκεσίαν, ἀπαντᾷ σήμερον μόνον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς Θείας λειτουργίας¹). Φέρουσι δὲ ταύτην ἐπὶ π.δ. τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), 973 καὶ 984 εὐχολόγια. 5ον) Ἑτέρα εὐχή τῆς κεφαλοκλισίας, ἡ Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν κλῖνον τὰς καρδίας, ἥτις παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 982 εὐχολογίου φέρεται παραλλήλως πρὸς τὴν τοῦ εὐχολογίου - 6ον) Ἑτέρα **εὐχή τῆς ἀπολύσεως**, ἡ Ὑπεράγαθε Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἥτις φέρεται ἐπὶ π.δ. παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογίου, ὅπερ τὴν ζ' τοῦ εὐχολογίου, τὴν παρ' ἄλλων χαρακτηριζομένην ὡς **εὐχὴν ἀπολύσεως**, ἀποκαλεῖ **εὐχὴν μετὰ τὸ Καταξίωσον**.

Δεύτερον ἐν τῷ ὁρθῳ. Καὶ ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ διακύμανσις ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐχῶν, ποικίλλοντα ἀπὸ 1—14 εὐχῶν. Οὕτω ἐπὶ π.δ. 1 μόνην εὐχὴν ἔχουσι τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 162 (1080) καὶ 971, 3 ἢ 6 τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 984, 6 τὸ ὑπ' ἀριθμ. Β 7, 7 τὸ ὑπ' ἀριθμ. 956, 8 τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 962, 9 τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, 11 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 491, 958 κλ., 12 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), Λ 105, 968 κλ., 13 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 133, 960, 961 κλ., 14 τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 163, 973 982, κλ. εὐχολόγια²).

Αἱ περιπλέον τῶν τοῦ εὐχολογίου προστιθέμεναι ἐνταῦθα εὐχαὶ εἶναι αἱ ἐξῆς. — 1ον) ἡ τῆς ἐκτενοῦς, ἥτις, καθὼς καὶ ἐν τῷ ἐσπερινῷ ἤδη παρατηρήσαμεν, ἀπαντᾷ μόνον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς Θείας λειτουργίας. Φέρεται δ' αὕτη ἐν τῷ ὁρθῳ παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 973 εὐχολογίοις. — 2ον) ἑτέρα τις εὐχή μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ εὐαγγελίου, ἥτις ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων, — **Ὁ τὸ φῶς σου τὸ ἀληθινόν** - ἀπαντᾷ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 959 εὐχολογίῳ. — 3ον) Ἑτέρα τις **εὐχή τῆς ἀπολύσεως**, ἡ Δημιουργὲ τῶν ἀπάντων, Κύριε . . ., ἀπαντῶσα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογίῳ, ὅπερ τὴν συνήθως χαρακτηριζομένην ὡς εὐχὴν **ἀπολύσεως**, ἰβ' τοῦ εὐχολογίου, ἀποκαλεῖ εὐχὴν εἰς τὸ **Δόξα ἐν ὑψίστοις**. — 4ον) Ἑτεραι δύο εὐχαί, μία τῶν **κατηχομένων**, **Εὐλόγησον καὶ νῦν Κύριε**, καὶ μία τῶν πιστῶν, ἡ α' αὐτῶν, **Σὴ ἐστὶν ἡ ἡμέρα**, ἀμφοτέραι παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 982 εὐχολ. φερόμεναι μετὰ τὴν εὐχὴν τῶν αἰνῶν. — 5ον) Ἑτέρα τις εὐχή, ἡ **Τῇ διατάξει σου Κύριε**, ἥτις, ἀλλαχοῦ χαρακτηριζομένη ὡς β' εὐχή τῶν **πιστῶν**³), φέρεται παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 163 εὐχολογίου παραδόξως

1) Διὰ μὲν τὴν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ὅρα Goar σ. 55, διὰ δὲ τὴν τοῦ Μ. Βασιλείου ὡσαύτως Goar σ. 79.

2) Πλείονας παραπομπὰς καὶ π.δ. δύναται νὰ εὕρῃ ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ μνημοθεΐᾳ Μελέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Καισαρείας Ἀμβροσίου, ἐν σελ 85-102.

3) Ἴδε παρὰ Goar σελ. 45.

ἐν τῷ Α' μέρει τοῦ ὁρθρου, πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου, λόγῳ πάντως συγχύεως.

2ον) Ὡς πρὸς τὴν κυμαινομένην θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ ὁργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν

Πρῶτον ἐν τῷ ἔσπερινῳ. Ἀστάθειαν θέσεως παροσιάζουσιν ἐνταῦθα κυρίως δύο εὐχαί, ἡ ζ' καὶ ἡ η' τοῦ εὐχολογίου. Πρὸς εὐχερεστέραν παρακολούθησιν τῶν λεγομένων ἡμῶν διαιροῦμεν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἔσπερινοῦ εἰς δύο μέρη, μέρος Α', ἐκτεινόμενον ἄχρι τῆς Εἰσόδου, καὶ μέρος Β', ἀρχομενον ἀπὸ ταύτης καὶ διήκον ἄχρι τοῦ τέλους. Ἐρχόμενοι νῦν εἰς τὸ θέμα ἡμῶν παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ θέσις τῆς ζ', χαρακτηριζομένης, ὡς εἶδομεν, ὅτε μὲν ὡς εὐχῆς ἀπολύσεως, ὅτε δὲ ὡς εὐχῆς **μετὰ τὴν Εἴσοδον ἢ μετὰ τὸ Καταξίωσον**¹⁾, εὐρίσκεται βεβαίως πάντοτε ἐν Β' μέρει τοῦ ἔσπερινοῦ καὶ περὶ τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ. Παρὰ ταῦτα ἐν μὲν τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 104 καὶ 957 εὐχολογίοις δὲν ἀπαντᾷ καθόλου οὔτε ἐν τῷ Α' οὔτε ἐν τῷ Β' μέρει τῆς ἀκολουθίας, ἐν δὲ τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), ἐπειδὴ φέρεται ἑτέρα, ἡ **Ὑπεράγαθε**, ὡς εὐχὴ **ἀπολύσεως**, εἶναι ἀμφίβολον, ἃν ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῆς, ὡς εὐχῆς **μετὰ τὸ Καταξίωσον**, συνυπονοῇ ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν θέσιν, ἣν ὀρίζουσιν εἰς ταύτην τὰ ὡς εὐχὴν **ἀπολύσεως** ἀποκαλοῦντα αὐτὴν εὐχολόγια. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ὡς πρὸς τὴν ἀστάθειαν τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὸν παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμῶν 103, 988 κλ. εὐχολογίων διδόμενον εἰς αὐτὴν γενικὸν χαρακτηρισμὸν: **εὐχὴ μετὰ τὴν Εἴσοδον**. Ἡ αὕτη τέλος ἀστάθεια παρατηρεῖται καὶ ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς η' εὐχῆς. Πρὸς ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς θέσεως τῆς ὀφείλομεν ἐν πρώτοις νὰ παρίδωμεν τόσον τὰ εὐχολόγια ἐκεῖνα (ὅπως ἐπὶ π.δ. τὰ ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, Λ 105, 968 κλ.), ἐν οἷς ἀπαντᾷ μὲν ἀληθῶς αὕτη, ἀλλ' ἀνεπιγράφως καὶ ἄνευ ἐγγυτέρου τινος προσδιορισμοῦ, καθορίζοντος τὴν θέσιν ταύτης, ὅσον καὶ τὰ ἑτερα, ἐν οἷς φέρεται ἀπλῶς ἡ σημείωσις «εὐχὴ Εἰσόδου», χωρὶς ὅμως καὶ ν' ἀναγράφεται αὕτη ἢ ἄλλως πῶς δηλοῦται καὶ τίς εἶναι αὕτη, ἃν δηλ. πρόκειται περὶ τῆς η' ἢ περὶ τῆς παραλλήλου, συγγενοῦς καὶ συναφοῦς αὐτῇ θ', καθόσον ἡ τελευταία ὄντως ἀναγράφεται παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογίου ὡς **εὐχὴ Εἰσόδου**, τῆς η' χαρακτηριζομένης παρὰ τοῦ ἰδίου ρητῶς ὡς εὐχῆς **πρὸ τοῦ Κυρίου ἐκέκραξα**, κατ' ἀκολουθίαν πρὸ τῆς Εἰσόδου. Παρατρέχοντες λοιπὸν τὰ εὐχολόγια ταῦτα καὶ περιοριζόμενοι ἐν ἐκείνοις μόνον, ἐξ ὧν δυνάμεθα λόγῳ ἐγγυτέρων τινων ἐν αὐτοῖς χαρακτηρισμῶν νὰ συναγάγωμεν θετικόν τι, παρατηροῦμεν, ὅτι αὕτη παρὰ τινων μὲν, οἷον παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 103, 133, 163, 988 κλ., ἀναγράφεται, ὡς καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ εὐχολογίῳ, **εὐχὴ εἰσόδου**, ἐξυπακούεται κατ' ἀκο-

1) Ἴδε ἀνωτέρω σ. 33 ἐξ.

λουθίαν, ὅτι ἡ Θέσις αὐτῆς κείται κατὰ τὴν παρὰ τοῦ Ἱερέως γινομένην μετὰ τὸ τέλος τῆς ψαλμωδίας τοῦ Κύριε ἐκέκραξα καὶ τῶν τούτου στιχηρῶν Εἰσοδον· παρ' ἄλλων δὲ πάλιν ἀναγράφεται αὕτη εἴτε ὡς **εὐχή πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα**, οὕτω δὲ παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 105 (Πάτμου), 957, 958, 959, 961, 973 κλ. εὐχολογίων, εἴτε ὡς εὐχή εἰς τὸ **Κύριε, ἐκέκραξα**, οὕτω δὲ παρὰ τοῦ ἀριθμ. 962 εὐχολογίου. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἀριδῆλως μαρτυρεῖται, ὅτι ἡ Θέσις αὐτῆς εὐρίσκετο εὐθὺς ἀμέσως καὶ ἐγγὺς πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, ὅπερ, ὡς γνωστόν, ψάλλεται πρὸ τῆς Εἰσόδου. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν μάλιστα 957 εὐχολόγιον ὀρίζει τὴν Θέσιν αὐτῆς ὡς 2αν τὴν σειρὰν, τὰ δὲ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 105 (Πάτμου), 962, 982 κλ. ὡς 4ην, τὸ δὲ 973 ὡς 5ην, τὰ δὲ 958 κλ. ὡς 8ην τὴν σειρὰν ¹⁾, πάντοτε δὲ πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα, καὶ κατ' ἀκολουθίαν πρὸ τῆς Εἰσόδου.

Δεύτερον ἐν τῷ ὁρθῳ. Ἀνάλογον πρὸς τὴν τοῦ ἔσπερινοῦ διαίρεσιν προϋποθέτομεν καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ὁρθρου, τῆς ὁποίας τὸ μὲν Α' μέρος ἀποτελεῖ τὸ πρὸ τοῦ ἑωθινοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ν ψαλμοῦ μέρος, τὸ δὲ Β' ἀρχόμενον ἀπὸ τούτων διήκει ἄχρι τοῦ τέλους τῆς ἀκολουθίας.

Ἐξαίρεσις τῆς κατηγορίας ἐκείνης τῶν εὐχολογίων, ἅτινα φέρουσι ἀπάσας τὰς ἑωθινὰς εὐχὰς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας καὶ τάσσουσι τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἑξαψάλμου, ἑτέρα τις κατηγορία εὐχολογίων φέρει ταύτας διεσπαρμένας, ὡς εἶδομεν, ἀνὰ τὰ διάφορα μέρη τῆς ἀκολουθίας. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης κατηγορίας παρατηρεῖται κατὰ κανόνα, ὅτι αἱ μὲν α'—η' εὐχαὶ—παραθεωρουμένου βεβαίως τοῦ ποσοῦ τῶν εὐχῶν, ἃς περιέχει ἕκαστον εὐχολόγιον, ὡς ἀδιαφόρου διὰ τὸ προσκείμενον ἡμῶν ζήτημα— φέρονται ἐν τῷ Α' μέρει, αἱ δὲ ἀπὸ τῆς θ' καὶ ἐξῆς ἐν τῷ Β' μέρει. Ἡ τελευταία περίπτωσις μαρτυρεῖται σαφῶς ἄλλωστε καὶ ἐκ τῶν ἰδιαίτερων δηλωτικῶν περὶ τῆς Θέσεως αὐτῶν προσδιορισμῶν, ὅφ' ὧν συνοδεύονται συνήθως αἱ εὐχαὶ ἀπὸ τῆς θ' καὶ ἐξῆς. Πλὴν πάλιν καὶ ὁ κανὼν οὗτος δὲν διαφυλάττεται παρὰ πάντων. Οὕτω 1ον) παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) 163, Γ 13 καὶ 958 ἐπὶ π.δ. εὐχολογίων μεταφέρονται εὐχαὶ τοῦ Α' μέρους εἰς τὸ Β', τασσόμεναι μετὰ τὰς τοῦ εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ν εὐχὰς. Τὸ α' μεταφέρει τὰς δ' καὶ ε' τοῦ εὐχολογίου, ἃς χαρακτηρίζει ὡς εὐχὰς τῶν ΣΤ' καὶ Ζ' ᾠδῶν, τὸ β' τὰς ε' καὶ στ' αὐτοῦ,

1) Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 105 (Πάτμου) εὐχολογίῳ ἀναγράφεται μετ' αὐτὴν ὡς 5ην τὴν σειρὰν ἡ δ' τοῦ εὐχολογίου, ἀκολουθεῖ εἴτα ἡ θ' εὐχολ. ὡς εὐχὴ εἰσόδου. Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 982 εὐχολογίῳ, τῷ ἀναγράφοντι ταύτην ὡς 4ην τὴν σειρὰν ἀκολουθοῦσι ταύτην τρεῖς ἑτεραι εὐχαί, ἡ Εὐλογητὸς ὡς 5ην καὶ αἱ ε' καὶ στ' τοῦ εὐχολογίου, ἡ μὲν α' ὡς 6ην, ἡ δὲ β' ὡς 7ην τὴν σειρὰν.

τὸ γ' τὰς ε', στ' καὶ ζ', τὸ δ' τὴν η'- 2ον) Παραθεωρουμένων ἐκείνων τῶν εὐχολογιῶν, ἅτινα οὐδεμίαν εὐχὴν εὐαγγελίου περιέχουσιν - εἶναι δὲ ταῦτα ἐπὶ π.δ. τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 105, 956, 958, 962 κλ. - παρατηρεῖται παρὰ τοῖς περιέχουσιν αὐτὴν ἢ ἐξῆς διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτῆς· ἐνῷ δηλαδὴ παρὰ τισι προηγεῖται ἡ τοῦ εὐαγγελίου (= ἡ 9' τοῦ εὐχολ.) τῆς τοῦ Ν' Ψαλμοῦ¹), παρ' ἄλλοις τούναντίον ἔπεται αὕτη τῆς τοῦ Ν.' 'Ἡ τελευταῖος περίπτωσις ἰσχύει ἐπὶ π.δ. κυρίως διὰ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 960 καὶ 973 εὐχολόγια, ὧν τὸ μὲν α' τάσσει τὴν εὐχὴν τοῦ εὐαγγελίου εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ Ν Ψ, τὸ δὲ β' ἔτι πολὺ μακρότερον, ἥτοι μετὰ τὴν τῶν Αἰνῶν καὶ πρὸ τῆς εὐχῆς τῆς ἀπολύσεως (= τῆς 1β' τοῦ εὐχολ.). - 3ον) 'Ἡ εὐχὴ τῶν Αἰνῶν (= 1α' τοῦ εὐχολ.) μετατοπίζεται ἐκ τῶν Αἰνῶν εἰς τὴν Θ' ᾠδὴν παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 973 εὐχολογιῶν - 4ον) 'Ἡ εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως (= ἡ 1β' τοῦ εὐχολογ.) μετατίθεται ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἀκολουθίας εἰς τὸ Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) καὶ 962 εὐχολογιῶν. - 5ον) 'Ἡ εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας (ἡ 1γ' τοῦ εὐχολ.), ἐνῷ φέρεται συνήθως μετὰ τὴν τῆς ἀπολύσεως παρὰ τοῖς πλείστοις εὐχολογίοις, φέρεται τούναντίον αὕτη παρὰ τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) μετὰ τὴν τῆς **κεφαλοκλισίας**. - 6ον) ἐνῷ αἱ εὐχαὶ τῶν **κατηχουμένων** καὶ τῶν **πιστῶν** φέρονται - παρ' ὅσοις βεβαίως εὐχολογίοις ἀπαντῶσιν, ἀπαντῶσι δὲ ἐπὶ π. δ. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 982 εὐχολογίῳ²) - ἐν τῷ Β' μέρει καὶ δὴ εἰδικώτερον μετὰ τὴν τῶν Αἰνῶν καὶ πρὸ τῆς τῆς ἀπολύσεως, εὐρίσκεται παραδόξως μία τις αὐτῶν ἐν τῷ Α' μέρει τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 163 εὐχολογίῳ³). - 6ον) 'Ἡ εὐχὴ τέλος τῆς **ἐκτενοῦς**, παρ' οἷς βεβαίως εὐχολογίοις ἀπαντᾷ, ὅτε μὲν φέρεται πρὸ τῆς τῆς ἀπολύσεως, οὕτω δὲ ἐπὶ π.δ. παρὰ τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 973 εὐχολογίῳ, ὅτε δὲ μετ' αὐτὴν καὶ τὴν τῆς κεφαλοκλισίας ἔτι, οὕτω δὲ ἐπὶ π.δ. παρὰ τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολογίῳ.

3ον) 'Ἡ διάφορος ὀνομασία αὐτῶν.

'Ἡ αὕτη, ὡς ἀνωτέρω, ἀσυμφωνία ποικιλία καὶ ἀστάθεια παρατηρεῖται καὶ ἐν ταῦθα. Ἐξαίρεσις δηλαδὴ τῶν εἰδικῶν ὀνομασιῶν ἡ τῶν δηλωτικῶν τῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀκολουθιῶν θέσεως τῶν εὐχῶν, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἀνωτέρω, ἀπαντῶσιν εἰσέτι γενικοὶ τινες καὶ καθολικοὶ τῶν ὅλων εὐχῶν προσδιορισμοί, καθ' οὓς αὗται ἀποκαλοῦνται ἢ ἀπλῶς εὐχαί, ἄνευ ἐγγυτέρου τινος προσδιορισμοῦ, ἢ εὐχαὶ τῶν ἀν-

1) Οὕτω ἐπὶ π.δ. παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμ. Β 7, Γ 13, 105 (Πάτμου), 133, 163, 961 κλ. εὐχολογίοις.

2) Εὐρίσκομεν παρ' αὐτῷ τὴν α' τῶν κατηχουμένων καὶ τὴν α' τῶν πιστῶν.

3) Εἶναι αὕτη ἡ Τῇ διατάξει σου Κύριε, ἥτις ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ ὡς ἡ β' εὐχὴ τῶν πιστῶν. Ἴδε ἀνωτ. σ. 49.

τι φώνων. Τὸ λεγόμενον ἰσχύει τόσον διὰ τὰς τοῦ ἔσπερινοῦ, ὅσον καὶ διὰ τὰς τοῦ ὄρθρου εὐχάς, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὰς τοῦ Α' τούτων μέρους.

Διὰ τὸν ἔσπερινόν. Ἐνῷ παρὰ πλείστοις εὐχολογίοις φέρονται αὗται ἀπλῶς ὡς εὐχαί, ἀνευ ἐγγυτέρου ἄλλου προσδιορισμοῦ, οὕτω δὲ ἐπὶ π.δ. παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 104, 133, 213, 982, 984, 988 κλ. εὐχολογίοις, φέρονται τὸυναντίον παρ' ἄλλοις ὡς εὐχαὶ ἀντιφώνων, ὅπως ἐπὶ π.δ. παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Γ 13, 105 (Πάτμου), Λ 105, 491, 957, 958, 959, 961, 962, 973 κλ. εὐχολογίοις. Οὕτω παρὰ μὲν τοῦ 957 ἡ α', παρὰ δὲ τῶν 105 (Πάτμου), 962 καὶ 973 αἱ α-γ, παρὰ τῶν Γ 13, Λ 105, 968 αἱ α-δ, παρὰ δὲ τοῦ 491 αἱ α'-ζ', παρὰ δὲ τῶν 491, 958, 959 καὶ 961 ἅπασαι αἱ τοῦ εὐχολογίου.

Διὰ τὸν ὄρθρον. Ἐνταῦθα εὐχαὶ ἀπλῶς ἀποκαλοῦνται ἐπὶ π.δ. ἅπασαι αἱ τοῦ εὐχολογίου παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν Β 7, 491, 956, 961 968 κλ. εὐχολογίοις φερόμεναι εὐχαί, ἐνῷ τὸυναντίον αἱ ἀπὸ α'-η' εὐχαὶ αὐτοῦ φέρονται ἐν τοῖς παρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου), 958, 962 καὶ 973 εὐχολογίοις, παραθεωρουμένου βεβαίως τοῦ ποσοῦ τῶν εὐχῶν, ἃς φέρει ἕκαστον τούτων, ὡς **εὐχαὶ ἀντιφώνων**. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν μάλιστα 982 εὐχολόγιον, ἐνῷ φέρει τὰς α'-η' εὐχὰς τοῦ εὐχολογίου ὑπὸ τὸν τίτλον εὐχαὶ ἀπλῶς, χαρακτηρίζει τὴν θ' αὐτοῦ «ὡς εὐχὴν **Θ' ἀντιφώνου**, ἦγουν τοῦ πεντηκοστοῦ».

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω, παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν τῇ παραδόσει οὐδεμία συμφωνία ἐπικρατεῖ οὔτε ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἀκολουθίας θέσιν, οὔτε ὡς πρὸς τὴν γενικὴν ἐξονομασίαν τῶν ὑπὸ λόγων εὐχῶν. Ἀληθῆς ἀκαταστασία καὶ σύγχυσις, ἣτις ὀφείλεται μὲν ἀληθῶς ἐν μέρει καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ παρόδῳ τῶν χρόνων ἐπελθούσας ἐν ταῖς ἀκολουθίαις μεταβολάς, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ γεγονός τοῦτο, ὅτι αἱ εὐχαὶ αὗται ἀρχικῶς ἀνεβλάστησαν εἰς ἕτερον τύπον ἀκολουθιῶν, ἐξ οὗ ἀποσπασθεῖσαι εἴτα προσετέθησαν εἰς τὸν ἐν χρήσει. Περὶ τοῦ ἐτέρου τούτου τύπου τῶν ἀκολουθιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεβλάστησαν καὶ παρὰ τοῦ ὁποίου ἀπεσπάσθησαν αἱ ὑπὸ λόγον εὐχαί, ἔσται ἡμῖν ἐν τοῖς ἐφεξῆς ὁ λόγος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Περὶ τοῦ ἁσματικοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν

Ἐνδείξεις, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίαι ἔτι πρὸς ἀνέυρεσιν τοῦ τύπου τούτου ἀπαντῶσιν εὐτυχῶς οὐκ ὀλίγαι ἐν τῇ παραδόσει. Εἶναι δ' αὐταὶ πρῶτον ἡ ἐξονομασία τῶν ὑπὸ λόγον εὐχῶν ὡς εὐχῶν ἀντιφώνων, δεύτερον ἡ μνεία περὶ ὑπάρξεως ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου μικρῶν ἀντιφώνων καὶ εὐχῶν ὑπὲρ τῶν κατηχομένων καὶ τῶν **πιστῶν**, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι πρόκειται περὶ ἐτέρου τινὸς τελείως διαφόρου τοῦ ἐν χρήσει τῶν ἀκολουθιῶν τούτων τύπου. Ἐν τῷ τύπῳ δὲ ἀκριβῶς τούτῳ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀνεβλάστησαν καὶ ἐξ αὐτοῦ παρελήφθησαν παρὰ τοῦ ἐν χρήσει τύπου αἱ ὑπὸ ἐξέτασιν εὐχαί.

1) Ὁ ὅρος ἀντίφωνα καὶ εὐχαὶ ἀντιφώνων.

Ἀντίφωνα εἶναι ἀρχικῶς, ὡς γνωστόν, ψαλμοὶ Δαυϊτικοὶ κατ' ἀντιφωνίαν ψαλλόμενοι. Εὐχαὶ λοιπὸν ἀντιφώνων εἶναι κατ' ἀκολουθίαν εὐχαὶ συνοδεύουσαι τοὺς κατ' ἀντιφωνίαν ψαλλομένους ψαλμοὺς τούτους, προτασσόμεναι ἢ ἐπιτασσόμεναι τούτων, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ἐξ ἀρχαιοτέρων καὶ συγγενεστέρων ἀκολουθιῶν σταχυολογηθέντα καὶ ὡς κατωτέρω παρατιθέμενα παραδείγματα. Οὕτω, ἐν τῷ α' μέρει τῆς ἀκολουθίας τῆς κατ' ἐξοχὴν καλουμένης **θείας λειτουργίας**, τῷ συνήθως χαρακτηριζομένῳ καὶ ὡς λειτουργίας τῶν κατηχομένων, ἀπαντῶσι τρία **ἀντίφωνα** συνοδευόμενα παρ' ἰσαρίθμων εὐχῶν, λεγομένων καθ' ἣν στιγμὴν ψάλλεται τὸ οἰκεῖον ἐκάστη ἀντίφωνον¹⁾. Ὡσαύτως ἐν τῇ παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν ρ μ θ - 104 εὐχολογίου

1) Πρβλ. ἐπὶ π. δ. τὴν παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 973 εὐχολογίου (Δημητρίεβσκη) περιγραφομένην ἀκολουθίαν τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Ἱ. Χρυσόστομου, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: Εὐλογημένη ἡ βασιλεία—Εἰρηνικά—Εὐχὴ τοῦ α'. ἀντιφώνου: Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν... καὶ ἀντιφώνων: Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι... (ψ. 91)—Εὐχὴ τοῦ β'. ἀντιφώνου: Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον καὶ ἀντίφωνον β', Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν (ψ. 92)—Σημείωσον ὅτι, ἐνῶ ἐνταῦθα προηγοῦνται αἱ εὐχαί, ἔπονται δὲ τὰ ἀντίφωνα, ἀλλαχοῦ τάναπαλιν, προηγοῦνται τὰ ἀντίφωνα, ἔπονται δὲ αἱ εὐχαί, ὅπως ἐπὶ π. δ. παρὰ τινι εἰληταρίῳ τῆς μονῆς Ἑσφιγμένου τοῦ Ἀθωνος (Δημητρίεβσκη II, 263), ἔχοντι· ἀντίφωνον α', Ἐξομολογεῖσθε—Εὐχὴ τοῦ α' ἀντιφ. (δεῖνα)—Ἀντίφ. β' (δεῖνα)... εὐχὴ (δεῖνα)—ἀντίφωνον γ' (δεῖνα), εὐχὴ (δεῖνα)—Περὶ τῆς τοῦ Χρυσόστομου ἀκολουθίας ἴδε εὐχολόγιον σ. 49 ἑξ., περὶ δὲ τῆς τοῦ Μ. Βασιλείου, αὐτόθι σ. 77.

περιγραφόμενη ακολουθία τῆς παννυχίδος εὐρίσκονται **ἀντίφωνα** καὶ **εὐχαὶ τῶν ἀντιφώνων** ἐν ἀντιστοιχίᾳ κατὰ τὸ ἐξῆς διάγραμμα· Ἀντίφωνον α', ἥχος πλ. α', ψ. ριθ, Πρὸς Κύρον ἐν τῷ θλίβεσθαί με (ψ. 119). Εὐχὴ α' ἀντιφώνου· Οἱ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἡμέρας—Ἀντίφ. β, ἥχος πλ. β. Ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου... (ψ. 120)... Εὐχὴ ἀντιφ. β'. Σὲ τὸ αἶδιον καὶ ἀνέσπερον φῶς—Ἀντίφωνον γ', Ὑψράνθην ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι (ψ. 121)... Εὐχὴ ἀντιφώνου γ', Ὁ τὴν ἄϋπνον καὶ ἀκατάπαυστον δοξολογίαν. Ἀκολουθεῖ εἶτα εὐχὴ δ', τῆς ἀπολύσεως καὶ μετὰ ταύτην εὐχὴ τῆς κεφαλοκλισίας¹⁾. Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ ὡσαύτως τῶν ὠρῶν, ὧν ἑκάστη εἶναι τρίψαλμος, φέρονται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 958 εὐχολογίῳ ἀνὰ μία εὐχὴ δι' ἕκαστον τῶν ψαλμῶν ἑκάστης ὥρας, ἥτοι καὶ διὰ τὰς 4 ὥρας ὁμοῦ (Α, Γ, ΣΤ, καὶ Θ) 12 ἐν συνόλῳ εὐχαὶ ἀντιφώνων²⁾. Ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ πάλιν τῆς Τριτοέκτης, τῇ περιγραφομένη παρὰ τοῦ **Συμεῶν** τοῦ Θεσσαλονίκης, φέρονται μετὰ τὸ, Εὐλογημένη ἡ βασιλεία καὶ τὰ Εἰρηνικὰ ἀντίφωνα καὶ εὐχαὶ ἀντιφώνων κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν· εὐχὴ τοῦ α' ἀντιφ., Ὁ Θεὸς ὁ ἐπὶ τῷ Χερουβίμ.... Ἀντίφωνον α' ψαλμός, Πρὸς σὲ Κύριε ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου (ψ. 120) — εὐχὴ ἀντιφ. β' (δεῖνα).... Ἀντίφωνον β' (δεῖνα) καὶ εὐχὴ ἀντιφ. (δεῖνα)... Ἀντίφωνον γ' (δεῖνα³⁾).—Τὸ αὐτὸ τέλος διάγραμμα ἀπαντῶμεν τόσον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς γονυκλισίας τῆς Κυριακῆς τῆς Ν', ὅσον καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἀγίου ἐλαίου, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη περιγράφεται παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 966, ἡ δὲ δευτέρα παρὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 973 εὐχολογίου μετὰ τῆς ἐξῆς διαφορᾶς μόνον, ὅτι ἐν μὲν τῷ διαγράμματι τοῦ α'. εὐχολογίου προηγεῖται ἡ εὐχὴ καὶ ἔπεται τὸ ἀντίφωνον (= εὐχὴ (δεῖνα)... ἀντίφωνον (δεῖνα)...), ἐν δὲ τῷ τοῦ β'. τάνάπαλιν προηγεῖται τὸ ἀντίφωνον, ἔπεται δὲ ἡ εὐχή⁴⁾. Ὑπονοεῖ καὶ δηλοῖ λοιπὸν κατὰ ταῦτα ὁ ὅρος εὐχαὶ ἀντιφώνων εὐχὰς συνοδευούσας ἢ συνοδευομένας παρὰ ἀντιφωνικῶς ψαλλομένων ψαλμῶν, τότε πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ παρὰ τινων εὐχολογιῶν χρησιμοποίησις τοῦ ὅρου τούτου καὶ ἐπὶ τῶν εὐχῶν τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου προϋποθέτει, ὅτι αἱ ἐν λόγῳ εὐχαὶ συνῶδευον ἢ συνωδεύοντο

1) Ἴδε Δημητρίεβσκη II, 350—Τὸ αὐτὸ διάγραμμα ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Συμεῶν Θεσσαλονίκης ("Ἀπαντα σ. 660)—Τὸ ὑπ' ἀριθμ. 149 εὐχολόγιον φέρει τὰς τρεῖς πρώτας ὡς ἀνωτέρω εὐχὰς ταύτας ὡς εὐχὰς τοῦ μεγάλου ἐσπερινοῦ τῶν ἑορταζομένων ἁγίων (Δημητρίεβσκη II, 485).

2) Ἴδε Δημητρίεβσκη II, 35.

3) Ἴδε Συμεῶν Θεσσαλονίκης, "Ἀπαντα σ. 652.

4) Δημητρίεβσκη, II, 101 διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἀγίου Ἐλαίου, II, 216 δὲ διὰ τὴν τῆς γονυκλισίας τῆς Ν'.

ἄλλοτε παρὰ ψαλμῶν ἀντιφωνικῶς ψαλλομένων, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ψαλμωδίας τῶν ὁποίων, πρὸ ταύτης ἢ μετὰ ταύτην, ἀνεγινώσκοντο, καθ' ὅμοιον ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν ἐξακολουθεῖ νὰ γίνηται σήμερον ἐν τῷ Α'. μέρει τῆς ἀκολουθίας τῶν θείων λειτουργιῶν τοῦ ἱ. **Χρυσοστόμου** καὶ τοῦ Μ. **Βασιλείου** (ἐν τῇ λεγομένῃ δηλ.λειτουργίᾳ τῶν κατηχουμένων), καθ' ἃς αἱ **εὐχαὶ τῶν ἀντιφώνων** ἀναγινώσκονται κατὰ τὴν ψαλμωδίαν τοῦ οἰκείου ἐκάστης τούτων **ἀντιφώνου**. Πλὴν **ἀντίφωνα** σήμερον δὲν ὑπάρχουσι οὔτε κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν εὐχῶν τοῦ ἑσπερινοῦ οὔτε κατὰ τὴν τοῦ ὁρθρου. Δὲν δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τοιαῦτα, οὔτε ὁ παρ' ἐκάστῳ ἑσπερινῷ ἀναγινωσκόμενος, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν μέρει μόνον ψαλλόμενος, Προοιμιακὸς ψαλμός¹⁾, οὔτε τὸ ἐπακολουθοῦν τοῦτον ἐνίοτε, κατὰ τοὺς ἑσπερινοὺς τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν, κάθ' ἵσμον τοῦ ψαλτῆρος, οὐ μόνον διότι ὁ προοιμιακὸς θ' ἀπετέλει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐν μόνον ἀντίφωνον ἀντὶ τῶν προϋποτιθεμένων πλειτέρων, ἰσαριθμῶν πρὸς τὰς εὐχάς, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν καὶ κυρίως διὰ τοῦτο, ὅτι αὐτὸς τε καὶ οἱ ἐπακολουθοῦντες αὐτὸν ἐνίοτε ψαλμοὶ τοῦ **καθίσματος** τοῦ ψαλτῆρος εἰς οὐδεμίαν εὐρίσκονται ἐσωτερικὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὰς ὑπὸ λόγον εὐχὰς τοῦ ἑσπερινοῦ, αἵτινες, κατὰ κανόνα, ὡς **εὐχαὶ ἀντιφώνων** σχηματίζονται ἐκ λέξεων, φράσεων καὶ ἐννοιῶν τῶν συνοδευόντων αὐτὰς ἀντιφώνων. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι κατ' ἀναλογίαν καὶ περὶ τοῦ ἑξαψάλμου τοῦ ὁρθρου, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκονται αἱ ἑωθιναὶ εὐχαί. "Ὅτι δὲ ὄντως αἱ **εὐχαὶ τῶν ἀντιφώνων** δεόν νὰ εὐρίσκωνται εἰς στενὴν τινα σχέσιν πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν συνοδευόμενα **ἀντίφωνα**, ἐννοεῖται οἰκοθεν, μαρτυρεῖται δὲ περιπλέον, ὡς πρὸς τὸν ἑσπερινὸν τοῦλάχιστον, καὶ παρὰ τοῦ **Συμεὼν Θεσσαλονίκης** ὅστις, ὡς ἰστάμενος ἐγγύτερον πρὸς τὰ πράγματα, ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ πλεότερα περὶ αὐτῶν ἢ ὅσα ἡμεῖς σήμερον. Οὗτος λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς α' ἑσπερινῆς εὐχῆς τοῦ εὐχολογίου, **Κύριε οἰκτίρμων**, παρατηρεῖ, ὅτι ἡ εὐχή αὕτη περιέχει ὅλον τὸ νόημα τοῦ 85 ψαλμοῦ, **Κλῆνον, Κύριε, τὸ οὖς σου** . . . καὶ λόγους ἐξ αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ, ἐπειδὴ, ὡς λέγει, ὁ ψαλμὸς οὗτος ἀπετέλει ἄλλοτε τὸ **α' ἀντίφωνον** τοῦ Λυχνικοῦ²⁾). Συνεχίζων περαιτέρω τὸν λό-

1) Κατὰ τὰς ἑορτάς, ἀγρυπνίας οὔσης, ἀναγινώσκειται μόνον ἐν μέρος τοῦ προοιμιακοῦ (ἀπὸ τοῦ στίχου 2—28), ψάλλεται δὲ τὸ ὑπόλοιπον, ἀρχομένης τῆς ψαλμωδίας ἀπὸ τοῦ στίχου 28, Ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα, "Ἰδε Μ. εὐχολόγιον σ. 4.

2) Πρβλ. Συμεὼν Ἀπαντα σ. 625 ἐξ. «ἐν τοῖς ἑσπερινοῖς οὐν ἅπασιν τὸ Κλῆνον Κύριε τὸ οὖς σου ψάλλεται . . . ὅτι δὲ ἀρχαῖον τοῦτο τῆς ἀκολουθίας τὸ ἔθος καὶ ἀπὸ τῶν εὐχῶν δῆλον. Ἡ τῶν λυχνικῶν γὰρ λεγομένων εὐχῶν πρώτη ἐν ἑαυτῇ περιέχει τὴν τοῦ ψαλμοῦ παντὸς ἐννοιαν καὶ ρήματα ἐξ αὐτοῦ, Κύριε οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων κ.λ.

γον ὁ **Συμεών** ἐπάγεται, ὅτι καὶ τὰς λοιπὰς εὐχὰς θέλεις εὖρει ἐχούσας ἐννοίας ὁμοίας πρὸς τὰς τῶν ψαλμικῶν ἀντιφώνων καὶ λόγους ἐξ αὐτῶν τῶν ψαλμῶν, καθὼς καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Εἰσόδου τοῦ ἐσπερινοῦ, **Ἑσπέρας καὶ πρωΐ**, σαφῶς δῆλον ποιεῖ τοῦτο. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ τελευταία αὕτη εὐχὴ ἀναγινώσκεται κατὰ τὸν χρόνον τῆς ψαλμωδίας τῶν στίχων τοῦ **Κύριε ἐκέκραξα**, ὁπότε γίνεται παρὰ τοῦ ἱερέως ἡ Εἴσοδος, περιέχει ὡς ἐκ τούτου αὕτη, συνεχίζει ὁ Συμεών, ρήματα ψαλμικὰ καὶ νοήματα ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τούτου¹⁾.

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων τοῦ Συμεῶν μαρτυροῦνται δύο τινα, 1ον) ὅτι οὐ μόνον αἱ δύο εὐχαὶ τοῦ λυχνικοῦ (ἢ α' καὶ ἡ ἡ') εὐρίσκοντο εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὰς λέξεις καὶ τὰ νοήματα τῶν παρ' αὐτῶν συνοδευομένων ψαλμικῶν ἀντιφώνων, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ ἔτι εὐχαὶ αὐτοῦ, ὡς ρητῶς λέγεται τοῦτο παρ' αὐτοῦ διὰ τῆς φράσεως: καὶ τὰς λοιπὰς δὲ ὁμοίως εὐχὰς εὐρήσεις... 2ον) ὅτι ὁ 85 ψαλμός, οὗ νοήματα καὶ λέξεις περιέχει ἡ α' εὐχὴ τοῦ λυχνικοῦ, ἀπετέλει τὸ α' ἀντίφωνον τοῦ λυχνικοῦ. Ἄλλ' ἐν τῷ ἐν χρήσει τύπῳ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐσπερινοῦ οὔτε ἀντίφωνα ὑπάρχουσιν οὔτε ὁ 85 ψαλμός ἀποτελεῖ πλεον μέρος αὐτοῦ²⁾). Καθίσταται ὁθεν πρόδηλον, ὅτι ὁ **Συμεών**, λέγων ταῦτα, εἶχε πρὸ ὁφθαλμῶν ἕτερον τύπον τῆς ἀκολουθίας ἐσπερινοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπῆρχον **ἀντίφωνα**, τὸ πρῶτον τῶν ὁποίων ἀπετέλει ὁ ψαλμός 85. Ὅντως συναντῶμεν τόσον παρὰ τῷ **Συμεῶν** ὅσον καὶ ἄλλαχοῦ ἔτι τύπον τινα τοῦ ἐσπερινοῦ μετ' ἀντιφώνων, ὧν τὸ α'. ἄρχεται διὰ τοῦ 85 ψ. Ἐπὶ τὸν τύπον τοῦτον, ὃν πραγματικῶς εἶχε πρὸ ὁφθαλμῶν ὁ Συμεών, ὅτε ἔλεγεν ὅσα ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν καὶ ὃν αὐτὸς πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἀποκαλεῖ Ἀσματικὸν ἐσπερινόν, θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω, ἀφοῦ πρότερον ἐξετάσωμεν καὶ τὰς λοιπὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ τύπου ἐνδείξεις, οἷαι εἶναι τὰ μικρὰ ἀντίφωνα καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν κατηχομένων καὶ πιστῶν εὐχαί.

2) Πρὸς μείζονα ἐνίσχυσιν τῆς θέσεώς μας, περὶ ὑπάρξεως ἐτέρου τύπου ἀκολουθιῶν, ἔρχονται περαιτέρω αἱ διασωθεῖσαι ἐν τῇ παραδόσει

1) «Καὶ τὰς λοιπὰς δὲ ὁμοίως πρὸς τοὺς ψαλμοὺς τῶν ἀντιφώνων καὶ τὰς ἐννοίας ἐχούσας καὶ ρήματα εὐρήσεις ἔτι αὐτῶν, ὡς καὶ ἡ τῆς εἰσόδου τοῦ ἐσπερινοῦ σαφῶς δείκνυσιν, ἥς ἀρχὴ τό, Ἑσπέρας καὶ πρωΐ καὶ μεσημβρίας. Ἐπεὶ γὰρ εἰς τό, Κύριε ἐκέκραξα καὶ τοὺς αὐτοῦ στίχους ἡ εἴσοδος γίνεται καὶ ἡ εὐχὴ λέγεται καὶ ρήματα ψαλμικὰ ἐκ τῶν ἀδομένων καὶ ἐννοίας περιέχει κλ.—Πρβλ. καὶ λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν καὶ παραλληλισμὸν τοῦ 85 ψ. πρὸς τὴν α' εὐχὴν τοῦ λυχνικοῦ ἐν σελ. 70 τῆς ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὁρθρου μελέτης τοῦ Καισαρείας Ἀμβροσίου.

2) Ὁ 85 ψ. ἀποτελεῖ σήμερον μέρος τῆς αὐτοτελοῦς ἀκολουθίας τῆς Θ' ὥρας, τῆς προψαλλομένης τοῦ ἐσπερινοῦ. Ἴδε ὠρολόγιον μέγα σ. 152.

ἐνδείξεις, καθ' ἃς παρά τισι εὐχολογίοις περιέχονται εἴτε ἀνεπιγρά-
φως εἴτε καὶ ἐνεπιγράφως εὐχαὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὲρ τῶν κατη-
χοιμένων καὶ τῶν πιστῶν¹⁾, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν μικρῶν
λεγόμενων ἀντιφώνων²⁾. Ὄντως ἀπαντῶμεν τύπον τινα
ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ φέροντα τόσον ἀντίφωνα καὶ εὐχὰς ἀντι-
φώνων, ὅσον καὶ εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κατηχομένων καὶ τῶν πιστῶν.
Ἀναγράφομεν τὸ διάγραμμα τοῦ τύπου τούτου ἐνταῦθα κατὰ τὴν πε-
ριγραφὴν τῶν κάτωθι τριῶν εὐχολογιῶν.

Τὸ πρῶτον τούτων εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 213, οὗ τὸ διάγραμμα
ἔχει ὡς ἑπεται:

Εὐχαὶ τῶν ἀντιφώνων τοῦ λυχνικοῦ. **Εὐχὴ α'**,
Κύριε οἰκτίρμων (=ἡ α' τοῦ εὐχολ.). **Εὐχὴ β'**, Κύριε μὴ τῷ θυμῷ σου
ἐλέγξης με (=ἡ β', τοῦ εὐχολ.). **Εὐχὴ γ'**, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν μνησθητι
(=ἡ γ', τοῦ εὐχολ.). **Εὐχὴ δ'**, Ὁ τοῖς ἀσιγήτοις ὕμνοις (=ἡ δ' τοῦ
εὐχολ.). **Εὐχὴ ε'**, Κύριε, Κύριε ὁ τῇ ἀχράντῳ σου (=ἡ ε' τοῦ εὐχολ.).
Εὐχὴ στ', Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ θαυμαστός (=ἡ στ' τοῦ εὐχολ.).

Μετὰ ταῦτα σημειοῦται: «Μετὰ τὸ προκείμενον καὶ τὸ Κύριε ἐλέησον
ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐχὴ ζ', ἀντίφωνον α', ἐνῶ ψάλλεται· ταῖς
πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου [ἔχουσα οὕτως]· Εὐλογητὸς εἰ
Κύριε»³⁾. Ἀκολουθεῖ εἴτα εὐχὴ η', ἀντιφώνου β', ἐνῶ ψάλλεται, Ὁ
Μονογενὴς υἱὸς, [ἔχουσα οὕτως]· Κύριε, Κύριε, ὁ ρυσάμενος
ἡμᾶς⁴⁾. Εὐχὴ θ', ἀντιφώνου γ', τοῦ τρισαγίου· Ὁ Θεὸς ὁ μέ-
γας καὶ αἰώνιος⁵⁾. Εὐχὴ ι', κατηχομένων, μετὰ τὸ τρισάγιον
τοῦ Λυχνικοῦ· Ὁ Θεός, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης⁶⁾. Εὐχὴ ια',
πιστῶν α', Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ νῦν προσερχόμεθά σοι⁷⁾. Εὐχὴ
ιβ', πιστῶν β', Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἀπρόσιτον οἰκῶν φῶς⁸⁾. Εὐχὴ
ιγ', ἀπολύσεως, Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ Ὑψιστος (=ἡ ζ' τοῦ εὐχο-
λογίου). Εὐχὴ ιδ', τῆς κεφαλοκλισίας· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ κλίνας οὐρανοὺς (=ἡ ι' τοῦ εὐχολογίου).

Τὸ β' εὐχολόγιον εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 491, οὗ τὸ διάγραμμα ἔχει
ὡς ἑξῆς. Εὐχὴ ἀντιφώνου α', β', γ'... κτλ. Εὐχὴ ε', Εὐλογητὸς

1) Ἴδε ἀνωτ. σ. 48. 49. 52, 1-2.

2) Ἴδε ἀνωτ. σ. 48. Μικρὰ ἐλέγοντο ἀντίφωνα, ἐπειδὴ ἐψάλλοντο
ἔνιοι μόνον, οἱ χαρακτηριστικοί, οὐχὶ δὲ πάντες οἱ στίχοι τῶν οἰκείων ψαλ-
μῶν. Ἴδε Συμεῶν Θεσσαλονίκης, Ἀπαντα σελ. 632: μικρὰ δὲ λέγον-
ται «ὡς μὴ ψαλμοὺς τελείους ἔχοντα, ἀλλὰ στίχους ἐκάστου τέσσαρας κατ' ἐκλογὴν».

3) Ἴδε τὸ πλήρες αὐτῆς κείμενον παρὰ τῷ Εὐχολογίῳ τοῦ Goar σ. 356.

4) Ἴδε ὡσαύτως αὐτὴν παρὰ Goar σ. 36. Σήμερον ἀπαντᾷ ἡ εὐχὴ αὕτη
ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Μ. Ἀποδείπνου. Ἴδε εὐχολόγιον σ. 18.

5) Ἴδε ταύτην παρὰ Goar σ. 36.

6) Ἴδε Goar σ. 36.

7) Ἴδε Goar σ. 37. 8) Goar σ. 37.

εἰ Κύριε... Εὐχὴ ἡ', ἡ τῆς Εἰσόδου... Εὐχὴ· Εὐλογητὸς εἰ, Κύριε παντοκράτωρ ἐν τῷ ψάλλεσθαι· Ταῖς πρεσβείαις. Εὐχὴ· Κύριε, Κύριε ὁ ρυσάμενος ἐν τῷ ψάλλεσθαι· Ὁ μονογενὴς υἱός. Εὐχὴ· Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰώνιος ἐν τῷ ψάλλεσθαι τὸν Τρισάγιον. Εὐχὴ λυχνικοῦ. Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ Ὑψιστος. Εὐχὴ κεφαλοκλισίας. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας...

Τὸ διάγραμμα τοῦ γ' εὐχολογίου, ὅπερ εἶναι τὸ ὑπ' ὀριθμὸν 958, ἔχει ὡς ἔπεται· Ἀκολουθία τοῦ λυχνικοῦ... Εὐχὴ ἀντιφ. α' (δεῖνα), β' (δεῖνα), γ'... δ' (=αί α'—δ' τοῦ εὐχολογίου). Εὐχὴ ἀντιφ. ε'. Εὐλογητὸς εἰ Κύριε ὁ Θεός... Εὐχὴ ἀντιφώνου στ'... Εὐχὴ ἀντιφώνου ζ' (=ἀμφότεραι εἶναι αἱ τοῦ εὐχολ. ε' καὶ στ'). Εὐχὴ ἀντιφώνου η', πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκραξα· Ἐσπέρας καὶ πρωί (=ἡ ἡ' τοῦ εὐχολ.). Προσθέτει εἶτα «Καὶ μετὰ τὸν προκειμενον καὶ τὸ Κύριε ἔλεσον γίνεται εὐχὴ θ', ἀντίφωνον α', ἐνῷ ψάλλεται· Ταῖς πρεσβείαις· Εὐλογητὸς εἰ, δέσποτα παντοκράτωρ, ὁ φωτίσας... Εὐχὴ ι', τοῦ ἀντιφώνου β', ἐν ᾧ ψάλλεται. Ὁ μονογενὴς υἱός [μὴ ἀναγραφομένης τῆς εὐχῆς]. Εὐχὴ ια', τοῦ Τρισαγίου τοῦ λυχνικοῦ (μὴ ἀναγραφομένη ὡσαύτως). Εὐχὴ ιβ', τῶν κατηχουμένων μετὰ τὸ Τρισάγιον τοῦ λυχνικοῦ. Εὐχὴ ιγ' τῶν πιστῶν α' [ἐπίσης μὴ ἀναγραφομένη]. Εὐχὴ ιδ', τῶν πιστῶν β'.—Εὐχὴ ιε', τῶν πιστῶν γ', ἡγουν τῆς ἀπολύσεως.—Εὐχὴ ιστ'. τῆς κεφαλοκλισίας [ἐπίσης μὴ ἀναγραφόμεναι].

Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ὕπαρξις καὶ ἑτέρου τύπου ἀκολουθίας τοῦ ἐσπερινοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχουν **ἀντίφωνα** καὶ **εὐχαὶ ἀντιφώνων**, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσται, αἱ τοῦ Α' ἰδίως μέρους τοῦ ἐσπερινοῦ, εἶναι αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τοῦ ἐν χρήσει ἡμετέρου τύπου. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς ὡς ἀνωτέρω διαγράμμασι τὸ διαφέρον τῆς περιγραφῆς ἡμῶν ἐστρέφετο μᾶλλον πρὸς τὰς **εὐχάς**, παραθέτομεν δύο ἀκόμη περιγραφὰς ἐνταῦθα, δι' ὧν δηλοῦνται μᾶλλον οἱ τὰς εὐχὰς συνοδεύοντες κοὶ ἀντιφωνικῶς ψαλλόμενοι ψαλμοί, ἥτοι τὰ **ἀντίφωνα**, ἵνα οὕτω σχηματισθῇ πληρεστέρα τις καὶ ζωντανότερα εἰκὼν περὶ τοῦ τύπου τούτου τῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῆς ἐν αὐτῷ θέσεως τῶν εὐχῶν. Τὴν α' τῶν περιγραφῶν τούτων παραλαμβάνομεν ἐκ τῆς **Μελέτης ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν** τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου τοῦ **Καισαρείας Ἀμβροσίου**, τὴν δὲ β' ἐκ τοῦ **Θεσσαλονίκης Συμεῶν**. Πρὸς εὐχερεστέραν κατανόησιν τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐσπερινοῦ τύπου τῆς ἀκολουθίας ταύτης διαιροῦμεν ταύτην εἰς τρία μέρη. Μέρος Α', διῆκον ἄχρι τῆς Εἰσόδου, μέρος Β', ἀρχόμενον ἀπὸ ταύτης καὶ ἐξικνούμενον ἄχρι τῶν μικρῶν ἀντιφώνων, καὶ μέρος Γ' ἀπὸ τούτων ἄχρι τοῦ τέλους. Ὁρθωτέρα διαίρεσις θὰ ἦτο βεβαίως ἡ εἰς δύο μέρη, Α' καὶ Β', περιοριζομένη, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νῦν ἐν χρήσει τύπος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐσπερινοῦ φυσικῶς διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, προτιμῶμεν ὡς ἐκ τούτου τὴν τριμερῆ τοῦ νέου τούτου τύπου διαίρεσιν, ἐπειδὴ τὸ Γ' αὐτοῦ μέρος

είναι κάτι τι ὅλως αὐτοτελές, ξένον, ἰδιοφυές ὅλως καὶ ἄσχετον πρὸς τὸν νῦν τύπον τοῦ ἐσπερινοῦ, καὶ κατ'ἀκολουθίαν δύναται ν'ἀποτελέσῃ ἴδιον τμήμα.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῆς ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ **Καίσα-
ρείας Ἀμβροσίου** περιεχομένης ἀκολουθίας¹⁾, ἧς τὸ διάγραμμα ἔχει ὡς
ἐξῆς:

Μέρος Α'.- Εὐλογημένη ἡ βασιλεία-Συναπτή.. Ἀντιλαβοῦ,
σῶσον... τῆς Παναγίας... Ὅτι πρέπει σοι (=τὸ τέλος τῆς α' εὐχῆς
τοῦ εὐχολ.) - Ἀκολουθοῦσιν εἶτα τὰ ἀντίφωνα, συνιστάμενα ἐκ
τῶν ἐξῆς ψαλμῶν: 1ον) ἐκ τοῦ 85 ψ., Κλῖνον Κύριε τὸ οὖς σου.....
Εὐχὴ· Κύριε οἰκτίρων (=ἡ α' τοῦ εὐχολογίου) - 2ον) ἐκ τοῦ προ-
κειμένου τῆς ἡμέρας - 3ον) Ἐκ τοῦ 140 ψ., Κύριε ἐκέκραξα, εἰς τὸ τέλος
τοῦ ὁποίου γίνεται ἡ Εἰσοδος καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Εἰσόδου· Ἐσπέρας
καὶ πρωΐ (=ἡ η' τοῦ εὐχολ.) καὶ ἡ, Εὐλογημένη ἡ εἰσοδος τῶν ἁγίων
σου - **Μέρος Β'.** Συνίσταται ἐκ τῆς ψαλμωδίας τῶν ἐξῆς **ἀντι-
φώνων.** - 1ον) τοῦ 141 ψ., Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα - 2ον) ἐκ
τοῦ 129 ψαλμοῦ, Ἐκ βαθέων ἐκέκραξα - 3ον) τοῦ 116 ψ., Αἰνεῖτε τὸν
Κύριον - 4ον) ἐκ τοῦ προκειμένου - Ἀκολουθεῖ ἡ ἐκτενής, Εἴπωμεν πάν-
τες καὶ ἡ εὐχὴ τῆς ἐκτενοῦς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν τὴν ἐκτενῆ... Ἀν-
τιλαβοῦ, σῶσον... τῆς Παναγίας... Εὐχὴ· Εὐλογητὸς εἰ Δέσποτα
παντοκράτωρ, ὁ φωτίσας... -

Μέρος Γ'. Ἀρχονται τὰ τρία **μικρὰ ἀντίφωνα**, ὧν τὸ μὲν α', εἶναι
τὸ Ἠγάπησα, ὅτι εἰσακούσεται Κύριος (=ψ. 114)... Ταῖς πρεσβείαις
τῆς Θεοτόκου... Εὐχὴ, Κύριε, Κύριε ὁ ρυσάμενος ἡμᾶς, τὸ δ' ἐ β',
Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα (=ψ. 115), οὗ οἱ στίχοι ψάλλονται μετὰ τοῦ
ἐπιμελωδήματος, Σῶσον ἡμᾶς υἱὲ Θεοῦ... ἔτι καὶ ἔτι... Τῆς Παναγίας
ἀχράντου... Εὐχὴ· Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰώνιος, τὸ δ' ἐ γ' Αἰνεῖτε
τὸν Κύριον (=ψ. 116) - Πληρώσωμεν τὴν δέησιν... Εὐχὴ· Ὁ Θεὸς
ὁ μέγας καὶ ὕψιστος (=ἡ ζ' τοῦ εὐχολ., ἡ συνήθως ὡς εὐχὴ τῆς ἀ-
πολύσεως φερομένη καὶ χαρακτηριζόμενη), καὶ μετ' αὐτὴν ἡ εὐχὴ
τῆς κεφαλοκλισίας, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνας οὐρανοὺς.
Ἀκολουθοῦσιν ἡ λιτὴ καὶ τὰ ἀναγνώσματα, τὰ τελευταῖα,
ἐφόσον καὶ ἐὰν βεβαίως ὑπάρχουν, καὶ ἔπεται ἡ **ἀπόλυσις**.

Τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς διάγραμμα εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ **Συμεὼν τῷ
Θεσσαλονίκη**, ὅστις οὐ μόνον γνωρίζει τὴν ὕπαρξιν τοῦ τοιοῦτου
τύπου τῶν ἀκολουθιῶν—ὃν ἀποκαλεῖ τύπον τῶν **ἁσματικῶν** ἀκολου-

1) Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἀναφέρει τὸ ἰδιαίτερον χειρόγραφον, ἐκ τοῦ ὁποίου
ἀρύεται τὴν παρ' αὐτοῦ περιγραφομένην ἀκολουθίαν τοῦ ἁσματικοῦ ἐσπερινοῦ.
Οὐδὲν παρομοίως θητικὸν δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τῆς ἐν σελίδι 63 ὑποσημειώσε-
ώς του, «τὸ ὑπ' ἡμῶν χειρόγραφον...», ὅπερ χαρακτηρίζει αὐτὸς ὡς Μ-
στικόν(;).

θιῶν καὶ ὕφ' ὃν σὺν ἄλλαις ἀκολουθίαις ὑπάγει εἰσέτι καὶ τὰς τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ ὁρθρου, ἀποκαλῶν τὰς τῶν τελευταίων ἀκολουθίας ὡς ἀκολουθίας τοῦ ἀσματικοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ ἀσματικοῦ ὁρθρου¹⁾— ἀλλὰ δίδει ἡμῖν καὶ λεπτομερεστάτας ἐτι περιγραφὰς αὐτῶν. Ἐπειδὴ τὸ διάγραμμα τοῦ παρ' αὐτοῦ περιγραφομένου ἀσματικοῦ ἐσπερινοῦ²⁾ εἶναι κατὰ πάντα ὁμοιον πρὸς τὸ ὡς ἀνωτέρω τοῦ Καισαρείας **Ἀμβροσίου** παρατεθέν, περιοριζόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν ἀναγραφὴν μόνον τοῦ διαγράμματος τοῦ παρ' αὐτοῦ περιγραφομένου ἀσματικοῦ ὁρθρου, ἔχοντος ὡς ἔπεται³⁾. Μέρος Α Εὐλογημένη ἡ βασιλεία - Εἰρηνικά - Ἀντιλαβοῦ, σῶσον . . ὅτι πρέπει σοι (=τὸ ἀκροτελεύτιον τῆς α' εὐχῆς τοῦ εὐχολ.) - Ἀκολουθεῖ εἴτα ἡ ἀντιφωνικὴ ψαλμωδία τῶν ἐξῆς **ἀντιφώνων**, ἀποτελουμένων ἐκ τῶν ψαλμῶν 3, 6, 133 καὶ τοῦ 118, τοῦ καὶ ὡς **Ἀμώμου** χαρακτηριζομένου, ψαλλομένου δὲ εἰς τρεῖς στάσεις. Περί τὸ τέλος τῆς γ' στάσεως τοῦ Ἀμώμου γίνεται ἡ Εἴσοδος (ἐκ τοῦ νάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν μετὰ τοῦ τιμίου Σταυροῦ ἀνὰ χειρὸς βασταζομένου) καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Εἰσόδου⁴⁾. Τὸ Β' μέρος ἄρχεται διὰ τῆς ψαλμωδίας 1ον) τοῦ ὕμνου τῶν τριῶν παιδῶν, ἣν ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάγνωσις τοῦ Συναξαρίου τῆς ἡμέρας. 2ον) τοῦ Ν. ψ.—3ον) τῶν Αἰνῶν (=τῶν 148, 149 καὶ 150 ψαλμῶν)—4ον) τῆς ᾠδῆς τοῦ Ζαχαρίου (=Λουκ. 1,67 ἐξ.), μεθ' ἣν γίνεται ἡ μετὰ τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου **εἴσοδος** τῶν ἱερέων ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς τὸ ἅγιον βῆμα καὶ ἡ εὐχὴ τῆς εἰσόδου. Ἀνάγνωσις τοῦ ἑωθινοῦ εὐαγγελίου. Ἐκτενής - Εὐχὴ κεφαλοκλισίας - Ἀπόλυσις.

Ἡ ὡς ἀνωτέρω παρὰ τοῦ **Συμεῶν** διδομένη περιγραφὴ τῶν ἁσματικῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ὁρθρου καὶ τοῦ ἐσπερινοῦ εἶναι προδήλως ἀτελής, δὲν δίδει κατ' ἀκολουθίαν εἰς ἡμᾶς τὴν πλήρη καὶ τελείαν εἰκόνα τοῦ ἀρχικοῦ τύπου τῶν ἀσματικῶν ἀκολουθιῶν τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ ὁρθρου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεβλάστησαν ἀρχι-

1) Ἴδε Συμεῶν Θεσσαλονίκης, Ἀπαντα σ. 624 ἐξ. 636 ἐξ. 247, 660, 661.

2) Αὐτόθι σ. 242 ἐξ.

3) Αὐτόθι σ. 636 ἐξ. — Δὲν ἀναγράφομεν τὴν παρὰ τοῦ Καισαρείας Ἀμβροσίου γενομένην περιγραφὴν τοῦ ὁρθρου, ἐπειδὴ αὕτη εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ Συμεῶν. Οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν καταφεύγομεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Συμεῶν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν ὁρθρον.

4) Τὸ περίεργον ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ τοῦ Συμεῶν εἶναι τοῦτο, ὅτι αὐτὸς γενικῶς δὲν κάμνει λόγον ἐν αὐτῇ περὶ τῶν εὐχῶν τοῦ ὁρθρου, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, καίτοι ἄλλως προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν φερομένων ἐν σελ. 641, ἐνθα λέγεται, ὅτι κατὰ τὴν ψαλμωδίαν τῶν 3 πρώτων ψαλμῶν ὁ ἱερεὺς ἀναφέρει (πρὸς τὸν Θεόν) τὰς ἑωθινὰς εὐχὰς.

κῶς αἱ εὐχαί. Καὶ ἡ ἀτέλεια τῆς περιγραφῆς συνίσταται κυρίως ἐν τοῖς ἐξῆς σημείοις· 1ον) ὅτι δὲν ἀναφέρει δι' ἀμφοτέρας τὰς ἀκολουθίας **εὐχὰς τῶν κατηχουμένων** καὶ τῶν **πιστῶν**, αἵτινες ὑπῆρχον ἀναντηρήτως ἐν αὐταῖς, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν μαρτυριῶν ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἑσπερινοῦ τουλάχιστον. "Οτι δὲ ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ τοῦ ὁρθρου ἀκολουθίᾳ ὑπῆρχον τοιαῦται, μαρτυρεῖται οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 982 εὐχολογίου, ἐν τῷ ὁποίῳ, ὡς εἶδομεν, ἀναγράφονται **εὐχὴ** τῶν **κατηχουμένων** μετὰ ρητῆς ἐπιγραφῆς καὶ **εὐχὴ** τῶν **πιστῶν**, ἢ α', ἀνεπιγράφως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν παρὰ τῷ Goar φερομένων εἰδήσεων ἐξ ἀρχαίων εὐχολογιῶν¹⁾), ἐξ ὧν πληροφορούμεθα, ὅτι ἐν τισι χειρογράφοις εὐχολογίοις τῆς Κρυπτοφέρης φέρεται ἡ σημείωσις· «ἰστέον²⁾ ὅτι οἱ τοῦ ὁρθρου κατηχούμενοι οὐδέποτε ἄλλοτε γίνονται, εἰμὴ ὅτε ψάλλονται τὰ ἰβ' προκειμένα». Τὸ Βαρβεριανὸν ἐξ ἄλλου εὐχολόγιον προσθέτει μετὰ τὰς γνωστὰς 10 τοῦ εὐχολογίου εὐχὰς προσέτι τὰς ἐξῆς³⁾): **Εὐχὴ κατηχουμένων**, γινομένης εἰσόδου μετὰ τὸ Τρισάγιον καὶ λεγομένου προκειμένου. Εἴτα μετὰ τοῦτο λιτανεῦει ὁ διάκονος, καὶ ἄλλου ποιούντος τὴν τῶν **κατηχουμένων εὐχὴν** ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς· **Εὐλόγησον καὶ τοὺς δούλους σου τοὺς κατηχουμένους, οὓς ἐκάλεσω...** **Εὐχὴ πιστῶν** α', Κύριε, Κύριε σὴ ἐστὶν ἡ ἡμέρα καὶ σὴ ἐστὶν ἡ νύξ... **Εὐχὴ πιστῶν** β', Τῇ διατάξει σου Κύριε, διαμένει ἡμέρα... **Εὐχὴ**, ἥγουν ἀπόλυσις· Αἰνοῦμεν, ὑμνοῦμεν...» (=ἡ ἰβ' τοῦ εὐχολ.)... **Εὐχὴ κεφαλοκλισίας**· Κύριε ἄγιε, ὁ ἐν ὑψίστοις κλ. 2ον) "Οτι ἀναγράφει ἐν τῷ Α' μέρει τῶν ἀκολουθιῶν 3 μόνος ἀντίφωνα διὰ τὸν ἑσπερινόν, 4 δὲ (ἢ 6, ἂν θεωρηθῶσι αἱ τρεῖς στάσεις τοῦ Ἀμώμου ὡς τρία ἀντίφωνα) διὰ τὸν ὁρθρον, ἐνῶ αἱ ὡς ἀνωτέρω ἐν τῷ εὐχολογίῳ εὐχαὶ τῶν ἀκολουθιῶν τούτων προϋποθέτουσι πλειότερα, αἱ μὲν τοῦ ἑσπερινοῦ 7—8, αἱ δὲ τοῦ ὁρθρου (πρὸ τοῦ Ν. Ψ.) τουλάχιστον ὀκτώ. "Οτι δὲ ὄντως ὑπῆρχον πλειότερα **ἀντίφωνα** ἐν ταῖς ὑπὸ λόγον ἀκολουθίαις, πληροφορούμεθα ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν³⁾). 3ον) "Οτι, καίτοι προϋποθέτει τὰς εὐχὰς τοῦ ὁρθρου, ἐκφρά-

1) Ἰδε Goar σ. 45 κ. ἐξ.

2) Goar, αὐτόθι.

3) Ἰδε Δ η μ η τ ρ ι έ β σ κ η Ι, 105, ἐνθα λέγεται, ὅτι «ἀπὸ τῆς 15 Αὐγούστου ψάλλομεν ἀντίφωνα εἰς τὸν ὁ ρ θ ρ ο ν ι ε'». Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς διατάξεως τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 266 τυπικοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ τυπικὸν σημειοῖ περαιτέρω διὰ μὲν τὸν ὁ ρ θ ρ ο ν τῆς 25 Δεκεμβρίου ἀντίφωνα 8, διὰ δὲ τὸν τῆς Δευτέρας τῆς Διακαινησίμου ἑβδομάδος 7, ψαλλομένων τῶν τελευταίων μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν ἁγίων πατέρων τῆς Ζ'. οἴκου. συνόδου, συμπιπτούσης κατὰ τὴν δῆλωσιν τοῦ τυπικοῦ τούτου τὴν 23 Ἰουλίου, διὰ δὲ τὸν λ υ χ ν ι κ ὸ ν τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ἰβ' ἀντίφωνα, διὰ δὲ τὸν τῆς Δευτέρας Διακαινησίμου ιγ', ψαλλόμενα κατὰ τὴν ἐνταῦθα φερομένην δῆλωσιν ἄχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου.

ζεταί ἐν τούτοις λίαν ἀτελῶς περὶ αὐτῶν, χωρὶς νὰ δηλοῖ οὔτε τὸν ἀριθμὸν οὔτε τὴν ἐπακριβῆ θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἀκολουθίας¹⁾. Ἄλλ' ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ ἀδικήσωμεν καὶ τὸν Συμεών²⁾, ὅστις διὰ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς δὲν ἀπεσκοπεῖ νὰ περιγράψῃ τὸν ἀρχικὸν καθόλου τύπον τῆς ἀσματικῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου, ἀλλὰ τὸν τοιοῦτον, ὡς ἴσχυεν ἐν τοῖς χρόνοις του. "Ὅτι δὲ ὁ τύπος οὗτος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ **Συμεών** εἶχεν ὑποστῆ διαφορὰς μεταβολάς, μαρτυρεῖται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ **Συμεών**, παρατηροῦντος περὶ τοῦ ἀσματικοῦ ἐσπερινοῦ, ὅτι ἐν αὐτῷ νῦν δι' ἀσθένειαν ἢ δι' ἀμέλειαν δὲν λέγονται πλέον ἀντίφωνα τοῦ ψαλτῆρος, εἰμὴ κατὰ τὴν ἀγίαν Τεσσαρακοστὴν καὶ κατὰ πᾶν Σάββατον ἐσπέρας, καὶ τοῦτο μόνον ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης, ἐν τῷ ὁποίῳ διὰ τὸν γογγυσμὸν ραθύμων τινῶν καὶ ἀμελῶν διετάξαμεν νὰ λέγηται κατὰ πᾶν μὲν Σάββατον εἰς ψαλμὸς μόνον, ὁ Μακάριος ἀνὴρ (= ὁ α' τοῦ ψαλτῆρος) κατὰ τὸν ἥχον, κατὰ δὲ τὴν ἀγίαν Τεσσαρακοστὴν τὰ ἕξ ἀντίφωνα κατὰ τὴν τάξιν³⁾. Καὶ ἄλλαχού, μετὰ τὸν λόγον περὶ τοῦ Κλῖνον Κύριε, ὁμιλῶν ὁ ἴδιος περὶ τοῦ προκειμένου τῆς ἡμέρας τοῦ Α' μέρους, ὀνομάζει αὐτὸ **τελευταῖον ἀντίφωνον**, προσθέτων εὐθὺς, «τὰ λοιπὰ δὲ ἄλλα **ἀντίφωνα** ἐλέγοντο μὲν πρότερον, νῦν δὲ ἀφέθησαν⁴⁾».

1) Πρβλ. πλὴν τῶν συνάπτων καὶ ἐκφωνήσεων, περὶ ὧν πολλοχοῦ ποιεῖται μνείαν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου, εἰσέτι τὴν ρητὴν δηλώσιν του, ἣν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω ἐν σελ. 61. Πρβλ. προσέτι τὰ ἐν σελ. 553 φερόμενα: «πλὴν αἱ τοῦ λυχνικοῦ εὐχαὶ καὶ τοῦ ὄρθρου, αἱ καὶ ἐωθιναὶ λεγόμεναι, μαρτυροῦσιν αὐτὴν τὴν ἀσματικὴν ἀκολουθίαν, σωζόμεναι καὶ κατὰ τὸν πάλαι τύπον συγκείμεναι, ὡς καὶ αἱ τῆς παννυχίδος λεγόμεναι. Καὶ αὕτη δὲ ἡ τοῦ ἐσπερινοῦ εὐχή ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἐκείνης οὖσα, καὶ ἡ τοῦ πεντηκοστοῦ δὲ εὐχή τοῦτον δείκνυσιν, καὶ δηλήτων αἶνων».

2) Τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα περὶ ἀτελειῶν ἰσχύουσι καὶ διὰ τὴν παρὰ τοῦ Καίσαρος ἱστορίας Ἀμβροσίου περιγραφὴν τῶν ἀκολουθιῶν τούτων.

3) "Ἀπαντα σ. 628 «Καθ' ἐσπέραν μὲν οὖν καὶ πρῶην ἐλέγετο τὸ ψαλτήριον ὡς καὶ ἐν τῷ ὄρθρῳ νῦν... Νῦν δὲ ἐν τῷ ἁσματικῷ ἐσπερινῷ δι' ἀσθένειαν καὶ ἀμέλειαν ἀντίφωνα ψαλτῆρος οὐ λέγονται, εἰ μὴ ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ μόνον τεσσαρακοστῇ καὶ παντὶ Σάββατῳ ἐσπέρας ἐν μόνῃ τῇ ἀγίᾳ Σοφίᾳ· ὅπου καὶ διὰ τὸ γογγύζειν τινὰς ραθυμοῦντας μόνον τὸ Μακάριος ἀνὴρ, τὸν ἐναψαλμὸν, μετὰ μέλους κατὰ τὸν ἥχον λέγει διετυπώσαμεν· ἐν δὲ τῇ ἀγίᾳ τεσσαροκοστῇ πάλιν λέγεσθαι κατὰ τὸ ἕθος τὰ ἕξ ἀντίφωνα ἢ τὸ κάθισμα μόνον».

4) Αὐτόθι σ. 629 «Καὶ εὐθὺς ὁ ψάλλων τὸ κατὰ τὴν ἡμέραν ἄδει προκείμενον, ὁ καὶ τελευταῖον ἀντίφωνον λέγεται διὰ τὰ ἔτερα ἀντίφωνα, ἐγόμενα μὲν πρῶην ἀφεθέντα δὲ νῦν». — "Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ὄρθρου ἔχουν ἐπέλθει μεταβολαί, μαρτυρεῖται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Συμεών, λέγοντος ἐν σελ. 648 περὶ τῶν κανόνων τοῦ ὄρθρου, ὅτι προσετέθησαν οὗτοι παρ' αὐτοῦ δι' ἐὺκομίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ δόξαν

Ἐν τῷ τύπῳ τούτῳ, ὅστις, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι τελείως διάφορος τοῦ ἐν χρήσει τύπου τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ὁρθρου, οὐδὲν λέγεται, καθ' ἃ σημειοὶ ὁ Θεσσαλονίκης Συμεών¹⁾, ἄνευ ψαλμωδίας πλὴν τῶν εὐχῶν τοῦ ἱερέως καὶ τῶν αἰτήσεων τοῦ διακόνου. Αἱ εὐχαὶ λοιπὸν ἐνταῦθα, συνοδεύουσιν τὰ ἀντίφωνα, πρὸς τὰς ἐννοίας τῶν ὁποίων συνεμορφοῦντο καὶ ἐκ τῶν λέξεων τῶν ὁποίων ἐσχηματίζοντο, ἀπετέλουν ἀναγκαῖον καὶ ἀναπόσπαστον μέρος τῶν ἀκολουθιῶν, καθότι συνετέλουν οὐ μόνον νὰ διευκολύνωσι τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἱερέως ἐν τῇ προσευχῇ—ὅστις κατὰ τὴν δογματικὴν ἀντίληψιν, μεσίτης ὢν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀναφέρει τὰς τούτων εὐχὰς πρὸς τὸν Θεόν, καταβιβάζει δὲ τὰς τούτου εὐλογίας εἰς ἐκείνους—ἀλλὰ προσέτι ὅπως ἐπιφέρωσι καὶ ποικιλίαν τινὰ ἐν ταῖς ἀκολουθίαις διὰ τῆς διακοπῆς ἐπ' ὅλγον τῆς συνεχοῦς ψαλμωδίας.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

- 1) Ἀμβροσίου τοῦ Καισαρείας Μελέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὁρθρου κ.λ. (Κων/λιν, 1924).
- 2) Εὐχολόγιον ²⁾ τὸ μέγα (Βενετία, 1839).
- 3) Δημητρίεβσκη Τυπικὰ τόμοι I, III, Εὐχολόγια II (Πετρούπολις).
- 4) Συμεών τοῦ Θεσσαλονίκης τὰ Ἑπαντα (κατὰ τὴν ἐκδ. Migne P. Gr. τόμος 155).
- 5) Ὡρολόγιον ²⁾ τὸ μέγα (Ἐκδοσις, Σαλιβέρου, Ἀθήνας, 1919).
- 6) Εὐχολόγιον τοῦ Goar, Venetiis, 1730.

τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ. «Πρὶν ὅτε γὰρ, λέγει, κανόνες ἐν τῷ ἀσματικῷ οὐκ ἐψάλλοντο κλ.». Καθόλου παρατηρεῖ ὁ Συμεών ἄλλαχού (αὐτόθι σ. 556), ὅτι αἱ ἁσματικαὶ ἀκολουθίαι, αἵτινες εἶναι ὁ τύπος τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Τυπικοῦ τῆς Μ. Ἐκκλησίας (τῆς Κων/πόλεως), δὲν ἐνεργοῦνται ἐν τῷ νῦν καιρῷ οὐδ' ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ Κων/πόλει ἐξαιρέσει ὠρισμένων τινῶν ἡμερῶν, ὅτι μόνον ἡ τῶν Θεσσαλονικαίων πόλις διατηρεῖ αὐτὰς καὶ ἐκτελεῖ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ αὐτῆς ναῷ μόνον. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὅπως διατηρηθῶσιν, ἔδει νὰ συγκερασθῶσι μετὰ κανόνων (καὶ τροπαρίων), ὡς παρατηρεῖ αὐτόθι ὁ ἴδιος Συμεών, λέγων: «Καὶ δέομαι ὑμῖν ἐν Χριστῷ συντηρεῖσθαι ταύτην τὴν τάξιν μέχρι παντός καὶ ὡς σπινθῆρα θείου μένειν ἐν ἡμῖν τὴν παράδοσιν τῶν πατέρων, ἣν δὴ καὶ ἡμεῖς βουλόμενοι συντηρεῖσθαι ἀσιν ἡ καὶ μένειν ὥσπερ ἡδυσματι καὶ ἄρτυμα γλυκαῖνον, συντηρήσασθαι αὐτῇ καὶ τὰ τῶν κανόνων, ἵνα μὴ τις γογγυστὴς περὶ τὰ καλὰ καὶ μὴ γινῶσιν ἔχων τῆς τάξεως, ἀκηδιστὴς δὲ μᾶλλον καὶ ῥάθυμος ὢν, προφάσεις εὖροι τινὰς καὶ χωρήσῃ πρὸς τὴν ταύτης κατάλυσιν, λέγων, ὡς οὐ τοὺς συνήθεις καὶ παρὰ πάντων ἁδομένους ἀκούομεν κανόνας. Νυνὶ καὶ οὗτοι συνήφθισαν.»

1) Συμεών, αὐτόθι σ. 624.

2) Ὅπου ἐν τῇ μελέτῃ ἡμῶν γίνεται λόγος περὶ εὐχολογίου ἢ ὠρολογίου ἀπλῶς ἢ περὶ ἡμετέρου εὐχολογίου ἢ ὠρολογίου νοοῦνται ταῦτα.

Παραθέτομεν ἑνταῦθα πίνακα τῶν ἐν τῇ ἐρευνῇ ταύτῃ κατ' ἐξοχὴν χρησιμοποιοθέντων εὐχολογιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναγράφονται αἱ βιβλιοθήκαι, ἐν αἷς εὐρίσκονται ταῦτα, ὁ αὖξων ἀριθμός, ὑφ' ὃν φέρονται, καὶ ὁ αἰὼν τῆς προελεύσεώς των. Ἀκολουθοῦμεν δὲ ἐν τῷ πίνακι τοῦτῳ πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου οὐχὶ τὴν χρονολογικὴν αὐτῶν κατὰταξιν, ἀλλὰ τὴν κατ' αὖξοντα ἀριθμὸν σειρὰν τοῦ ἀριθμοῦ, ὑφ' ὃν φέρονται ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν ἐν αἷς εὐρίσκονται βιβλιοθηκῶν. Μόνον παρὰ τοῖς ὑπ' ἀριθμὸν 105 εὐχολογίαις, ἐπειδὴ συνέπιπτεν ὁ ἀριθμὸς δύο διαφόρων βιβλιοθηκῶν, τῆς Πάτμου καὶ τῆς τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου ἐν τῷ Ἀθωνι Λαύρας, ἠναγκάσθημεν πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως νὰ παραθέσωμεν μετὰ μὲν τὸν ἑνα ἀριθμὸν τὴν λέξιν Πάτμου ἐντὸς παρενθέσεως, πρὸ δὲ τοῦ ἄλλου τὸ στοιχείον Λ, ὅπερ εἶναι συγκοπὴ τῆς λέξεως: Λαύρας. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Β 7 σημειούμενον εὐχολόγιον τῆς Λαύρας τοῦ Ἀθωνος φέρεται παρὰ μὲν τῷ Δημητρίεβσκη ὡς 7 ἀπλῶς, παρὰ δὲ τῷ Ἀμβρ. Καισαρείας ὡς 007. Τὸ Β δηλοῖ τὸ στοιχείον τῆς ἀλφαβήτου, ὑφ' ὃ φέρεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Λαύρας. Τὸ αὐτὸ δηλοῖ καὶ τὸ Γ πρὸ τοῦ 13. Τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 133 (744) καὶ 134 (745) εὐχολ. τῆς ἐν Ἀθωνι μονῆς τοῦ Βατοπεδίου σημειούμεν ἀπλῶς ὑπὸ τοὺς πρώτους αὐτῶν ἀριθμοὺς 133 καὶ 134 ἐν τῇ ἐκθέσει, ὡσαύτως καὶ πᾶν ἕτερον μετὰ διπλοῦ ἀριθμοῦ.

Αὖξ. ἀριθ.	Ἀριθ. εὐχολ.	Βιβλιοθήκη	Χρονολογία Δημητρίεβσκη (Τόμ. καὶ σελ.)
1	Β 7	τῆς ἐν Ἀθωνι Λαύρας τοῦ Ἀθανασίου	ΙΔ αἰῶνος II, 365 ἐξ.
2	Γ 13	» » » »	—
3	103	» » » »	ΙΕ » II, 624 ἐξ.
4	104	» ἐν Πάτμῳ μονῆς	ΙΓ » II, 153 ἐξ.
5	105 (Πάτμου)	τῆς ἐν Πάτμῳ μονῆς	ΙΓ-ΙΔ » II, 161 ἐξ.
6	105	τῆς ἐν Ἀθωνι Λαύρας τοῦ Ἀθανασίου	ΙΕ » II, 632 ἐξ.
7	133 (744)	τῆς ἐν Ἀθωνι μονῆς τοῦ Βατοπεδίου	ΙΔ » II, 272
8	134 (745)	τῆς ἐν Ἀθωνι μονῆς τοῦ Βατοπεδίου	1538 —
9	163	τῆς ἐν Ἀθωνι μονῆς τοῦ Καρακάλλου	1512 II, 705
10	213	τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων	1027 II, 993
11	491	τῆς ἐν Ἀθωνι μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου	ΙΔ αἰῶνος II, 356
12	615 (757)	τοῦ ἐν Κων. πολι Μετοχίου τοῦ Παν. Τάφου	II, 720
13	956 (Εἰλητάριον)	τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ	Θ-Ι » II, 12
14	957	» » » »	» » II, 18
15	958	» » » »	Ι » II, 19
16	959	» » » »	ΙΑ » II, 62
17	960	» » » »	ΙΓ » II, 192
18	961	» » » »	ΙΑ-ΙΒ » II, 76
19	962	» » » »	ΙΒ » II, 65
20	968	» » » »	1426 II, 395
21	971	» » » »	ΙΓ-ΙΔ αἰῶνος II, 249
22	973	» » » »	1153 II, 83
23	980	» » » »	1475 II, 425
24	982	» » » »	ΙΓ αἰῶνος II, 232
25	988	» » » »	ΙΕ » II, 578

Περὶ τῶν λοιπῶν, τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν εὐχολογιῶν ἢ τυπικῶν, μὴ ἀναγραφομένων δὲ ἑνταῦθα, δύναται νὰ συμβουλευθῇ ὁ ἀναγνώστης εἴτε τὴν συλλογὴν τοῦ Δημητρίεβσκη εἴτε καὶ τὴν Μελέτην τοῦ Καισαρείας, ἥτις ποιεῖται ἕκτενῇ λόγον περὶ τούτων ἐν σελ. 1—30 καὶ 85—106.

Πίναξ Α'

συγκριτικός πίναξ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν χαρακτηρισμῶν τῶν τοῦ ἑσπερινοῦ εὐχῶν κατὰ τινα εὐχολόγια.
 Εὐχαὶ τοῦ Α' μέρους Εὐχαὶ τοῦ Β' μέρους

	Ἀριθμὸς εὐχολογίου	Ἀριθμὸς εὐχῶν	Χαρακτηρισμοὶ τῶν εὐχῶν	Εὐχὴ τῆς εἰσοδου (=ἡ ἢ εὐχολογ.)	Εὐχαὶ τῶν μικρῶν ἀντιφώνων	Εὐχὴ τῆς ἑκτενοῦς	Εὐχαὶ τῶν κατηχουμένων	Εὐχαὶ τῶν πιστῶν	Εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως (στ' = ἡ τοῦ εὐχολογ.)	Εὐχὴ τῆς κεφαλαιώσεως (=ἡ ἢ τοῦ εὐχολογ.)	Εὐχὴ ἀπολύσεως ἐτέρα 1)	Σύνολον εὐχῶν ἑσπερινοῦ
1	133	4	ἦτοι αἱ α'-δ' τοῦ εὐχολογίου: ἀπλῶς εὐχαὶ	» »	—	—	—	—	» »	» »	—	7
2	163	2	(Δὲν ἀναγράφονται).	» »	—	—	—	—	» »	» »	—	5
3	Γ 13	4	» αἱ α'-δ' τοῦ εὐχολογ.: εὐχαὶ ἀντιφώνων	» » *)	—	—	—	—	» »	» »	—	7
4	103	5	(Δὲν ἀναγράφονται).	» »	—	—	—	—	(Μετὰ τὴν εἴσοδον)	—	—	7
5	988	7	» 1—4 (Δὲν ἀναγράφονται) 5=ἡ Εὐλογητὸς εἰ Κύριε. 6—7=αἱ ε'-στ' τοῦ εὐχολογ.	} εὐχαὶ ἀπλῶς » »	—	—	—	—	(Μετὰ τὴν εἴσοδον)	» »	—	10
6	104	7	» 1—4 καὶ 6—7 (δὲν ἀναγράφονται) 5=ἡ Εὐλογητὸς εἰ		—	—	—	—	—	» » +)	—	9
7	B 7	4	» 1—3=αἱ α'-γ' τοῦ εὐχ.: εὐχαὶ ἀπλῶς 4=ἡ ἢ » » : εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκρ.	—	—	—	—	—	» »	» »	—	6
8	957 ²)	2	» 1=ἡ α' τοῦ εὐχολ.: εὐχὴ ἀντιφώνου » 2=ἡ ἢ » » : εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκρ.	—	—	—	—	—	—	» »	—	3
9	962	4	» 3=αἱ α—γ' τοῦ εὐχολ.: εὐχαὶ ἀντιφώνων » 4=ἡ ἢ » » : εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκρ.	—	—	—	—	—	» »	» »	—	6
10	105 Πάτμου	5	» 1—3 αἱ α'-γ' τοῦ εὐχ.: εὐχαὶ ἀντιφώνων 4=ἡ ἢ » » : εὐχὴ πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκρ. 5=ἡ δ' » » : εὐχὴ ἀπὸ τοῦ ἐκ βαθ. ἐκέκρ.	(ἡ θ' εὐχ.)	—	» »	—	—	(Μετὰ τὸ Καταξ.)	» »	» »	10

11	984	6	» 1—3=α'-γ' τοῦ εὐχολ.: εὐχαὶ ἀπλῶς. 4—6 (δὲν ἀναγράφονται).	» » +)	—	» » +)	—	—	» » *)	» »	—	10
12	973	4	» 1—3 αὶ α'-γ' τοῦ εὐχ.: εὐχαὶ ἀντιφώνων 4=ἡ ἡ' » »: εὐχή πρὸ τοῦ Κύριε ἐκέκρ.	—	—	» »	—	—	» » *)	» »	—	7
13	Λ 105	7	» 1—4=αὶ α'-δ' τοῦ εὐχολ. 5=ἡ Εὐλογητὸς εἶ. 6—7=αὶ ε'-στ' τοῦ εὐχολ. } εὐχαὶ ἀντιφώνων	» » *)	α'	—	—	—	» » *)	» »	—	11
14	968	7	» 1—4=αὶ α'-δ' τοῦ εὐχολογ.: εὐχαὶ ἀντιφών. 5=ἡ Εὐλογητὸς εἶ. . . . . 6—7=αὶ ε'-στ' τοῦ εὐχολ.: εὐχαὶ ἀπλῶς.	» » *)	α'	—	—	—	» » *)	» » *)	—	11
15	982	7	» 1—3=αὶ α'-γ' τοῦ εὐχολογ. 4=ἡ ἡ' » » } εὐχαὶ ἀπλῶς 6—7=αὶ ε'-στ' » » }	—	α, γ *)	—	α *)	β *)	» »	» » *)	—	14
16	213	6	» αὶ α'-στ' τοῦ εὐχολογ.: εὐχαὶ ἀπλῶς.	—	α, β, γ	—	α	α, β	» »	» »	—	14
17	491	7	» 1—4 καὶ 6—7 (δὲν ἀναγράφονται). } εὐχαὶ 5=ἡ Εὐλογητὸς εἶ. } ἀντιφ.	» » +)	α, β, γ	—	—	—	» »	» »	—	13
18	958 ³⁾	8	» 1—4=αὶ α'-δ' τοῦ εὐχολογ. 5=ἡ Εὐλογητὸς εἶ. 6—7=αὶ ε'-στ' τοῦ εὐχολ. } εὐχαὶ ἀντιφ. 8=ἡ ἡ' τοῦ εὐχ.: εὐχή πρὸ τοῦ Κύρ. ἐκέκ.	—	α, β, γ +)	—	α +)	α, β +)	(λυχνικοῦ) » » +)	» » +)	—	16

1) Εὐχὴν ἀπολύσεως ἐτέραν τῆς στ' τοῦ εὐχολογίου καὶ ἐν ἐτέρᾳ θέσει ἔχει τὸ ὑπ' ἀριθμ. 105 (Πάτμου) εὐχολόγιον, τὴν Ὑπεράγαθον

2) Πρὸς τὸ 957 συμφωνεῖ καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 956.

3) Πρὸς τὸ 958 συμφωνοῦσι καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 958 καὶ 961 εὐχολόγια.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

1) Τὸ σημεῖον * = εὐχὴν ἀνεπίγραφον.

2) » » *2 = δύο εὐχάς, ἀλλ' ἀνεπιγράφους.

3) » » (») = ὁμοιωματικόν.

4) » » + = εὐχὴν μὴ ἀναγραφομένην.

Πίναξ Β'

συνκριτικὸς τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν τοῦ ὁρθρου εὐχῶν κατὰ τινα εὐχολόγια.

Εὐχαὶ τοῦ Α' μέρους, τοῦ ἀπ' ἀρχῆς   Εὐχαὶ τοῦ Β' μέρους, τοῦ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου ἢ τοῦ Ν ψ. ἄχρι τέλους διήκοντος.
μέχρι τοῦ εὐαγγελίου ἢ τοῦ Ν ψ. διήκοντος.

	Ἀριθμὸς εὐχολογίου	Ἀριθμὸς εὐχῶν	Χαρακτηρισμὸς τῶν εὐχῶν	Εὐχὴ εὐαγγελίου (= ἢ θ' εὐχολογ.)	Εὐχὴ τοῦ Ν-ψ (= ἢ ι' εὐχολογ.)	Εὐχὴ εὐαγγελίου (= ἢ θ' εὐχολογ.)	Ἔτεραί εὐχαὶ ἐκ τῶν α-η εὐχολογίου	Εὐχὴ τῶν Αἰνῶν (= ἢ ια' εὐχολογ.)	Εὐχὴ κατηχομένων	Εὐχὴ πιστῶν	Εὐχὴ εὐαγγελίου (= ἢ θ' τοῦ εὐχολ.)	Εὐχὴ ἐκτενοῦς	Εὐχὴ ἀπολύσεως (= ἢ ιβ' εὐχολογ.)	Εὐχὴ κεφαλοκλισίας (= ἢ ιγ' εὐχολογίου)	Εὐχὴ ἀπολύσεως ἐτέρα ¹⁾	Εὐχὴ ἐκτενοῦς	Σύνολον εὐχῶν τοῦ ὁρθρου.
1	961	8	ἦτοι 1-7=αὶ α'-ζ' τοῦ εὐχ.: Εὐχὴ ἀπλ. 8=ἡ η' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. πρὸ τοῦ Ν. Ψ.	» » *)	» »	» »	» »	» »					» »	» » *)			13
2	133	8	ἦτοι αὶ α'-η' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	» » *)	» »	» » *)	» » *)	» » *)					» » *)	» » *)			13
3	968	8	» αὶ α' η' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	—	» » *)	» » *)	» » *)	» » *)					» » *)	» » *)			12
4	Δ 105	8	» αὶ α'-η' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	—	» » *)	» » *)	» » *)	» » *)					» » *)	» » *)			12
5	Β 7	6	» αὶ α'-στ' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	» »	» »	» »	» »	» »					» »	» »			11
6	163	7	» 1-6 (δὲν ἀναγράφονται). 7 Τῇ διατάξει σου Κύρ ²⁾ . Εὐχ. ἀπλ.	» »	» »	» »	ε', στ	» »					» »	» »			14
7	491	8	» αὶ α'-η' τοῦ εὐχ. Εὐχ. ἀπλ.	» »	» »	» »	—	» » +)									11
8	Γ 13	4	» αὶ α'-δ' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	» »	» »	» »	ε', στ, ζ' ³⁾ δ', ε' ⁴⁾	» » +)	· · ·	· · ·	· · ·	· · ·	· · ·	· · ·	· · ·	· · ·	9
9	105	3	» αὶ α'-γ' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀντ.	» »	» »	» »	(θ' ᾧ δὴ)	» »					Δόξα ἐν ὑψίστοις	» »	» »	» »	12
10	Πάτμου 958	6	» αὶ α'-στ' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀντ.	—	» »	» »	η'	» »					» »	» »			11
11	956	3	» 1-2=αὶ α'-β' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀπλ. 3=ἡ στ' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀπλ.	—	» »	» »	» »	» »					» »	» »			7
12	962	5	» αὶ α'-ε' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀντ.	—	» »	» »	—	» »					Δόξα ἐν ὑψίστ. 6)	» »	» »		8
13	982	8	» αὶ α'-η' τοῦ εὐχολ.: Εὐχ. ἀντ.	—	» » ')	» »	» »	» »	α'	α *)			» »	» » *)			14
14	973	8	» 1-3=αὶ α'-γ' τοῦ εὐχ.: Εὐχ. ἀπλ.	—	» »	» »	(θ' ᾧ δὴ)	» »			» »	» »	» »	» » *)			14
15	960	8	» (δὲν ἀναγράφονται)	—	» »	» »	» »	» »					» »	» »			18

1) Εὐχὴν ἀπολύσεως ἐτέραν τῆς ιβ' τοῦ εὐχολογίου ἀναγράφει τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 105 (Πάτμου) εὐχολόγιον τήν, Δημιουργὲ τῶν ἀπάντων. * Ἰδε τὸ κείμενον ταύτης ἐν τῇ Μελέτῃ τοῦ Καισ. Ἀμβροσίου ἐν σελ. 105.—2) Ἡ Εὐχὴ αὕτη ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ ὡς εὐχὴ πιστῶν β', ἴδε ἀνωτέρω ἐν σελ. 49, 52, 62). Ἐν ταῦθα διακόπτεται ἡ συνέχεια τοῦ εὐχολογίου λόγῳ ἀκρωτηριασμοῦ αὐτοῦ. 4) Αἱ δ' καὶ ε' εὐχαὶ φέρονται ἐν ταῦθα ὡς εὐχαὶ τῆς ΣΤ' καὶ Ζ' ᾧ δὴς. 5) Ἡ τῆς κεφαλοκλισίας εὐχὴ χαρακτηρίζεται ἐν ταῦθα ὡς εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως. 6) Ἡ τῶν Αἰνῶν εὐχὴ χαρακτηρίζεται ἐν ταῦθα ὡς εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως εἰς τὸ Δόξα ἐν Ὑψίστοις. 7) Ἐν ᾧ αὶ προηγούμεναι εὐχαὶ χαρακτηρίζονται ἀπλῶς ὡς εὐχαὶ ἀνευ ἐγγυτέρου τινὸς προσδιορισμοῦ, χαρακτηρίζεται παραδόξως. ἢ δ' καὶ ὡς δ' εὐχὴ ἀντιφώνου τοῦ Πεντηκοστοῦ.